

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SLOVENISTIKO
ODDELEK ZA PRIMERJALNO KNJIŽEVNOST IN LITERARNO
TEORIO

ŽIGA KOVAČ

NOVI ATEIZEM

***Pregled temeljnih teoretskih in literarnih del
sodobnega ateizma in antiteizma***

Diplomsko delo

Mentorici:
red. prof. dr. Alojzija Zupan Sosič,
izr. prof. dr. Vanesa Matajč

Dvopredmetni univerzitetni študijski
program prve stopnje: Slovenistika,
Dvopredmetni univerzitetni študijski
program prve stopnje: Primerjalna
književnost in literarna teorija

Ljubljana, 2016

Zahvala

»Skupaj z Johnom Lennonom si predstavljajte svet brez vere. Predstavljajte si, da ni več samomorilskih bombašev, nobenega devetega enajstega ne sedmega sedmega ne križarskih vojn ne lovov na čarovnice ne smodniške zarote ne delitve Indije ne izraelsko-palestinskih vojn ne srbsko-hrvaških-muslimanskih pokolov ne preganjanja judov kot »Kristusovih morilcev« ne severnoirskih »težav« ne »častnih ubojev« ne televizijskih pridigarjev v bleščečih oblekah in z briljantino na laseh, ki skubijo lahkoverneže (»Bog bi rad, da dajete, dokler ne zaboli.«). Predstavljajte si, da ni več talibanov, ki razstreljujejo starodavne kipe, ne obglavljanja svetoskruncev ne bičanja ženske kože zato, ker so jo nepoklicane oči uzrle za kak centimeter preveč.« (Dawkins, 2009: 11–12)

Moji študijski dnevi nikoli ne bi bili tako polni in popolni, če ne bi bilo vaju, Nastja Bojić in Maja Ličen. Hvala, da skupaj rušimo zid.

Izvleček

Novi ateizem: pregled temeljnih teoretskih in literarnih del sodobnega ateizma in antiteizma

V diplomskem delu sem opredelil in skozi dela avtorjev razčlenil pojem novega ateizma ter raziskal aktualne teme in vprašanja, ki si jih ta zastavlja v okviru sodobne književnosti in tudi širše. Teoretski del se dotika dveh od t. i. »štirih jezdecev ne-apokalipse« (Richarda Dawkinsa, Christopherja Hitchensa, Sama Harrisa, Daniela Dennetta), ki sta temeljito prevetrila zastarele strukture uveljavljenih ateističnih prepričanj, in obširneje predstavlja filozofske poglede Slavoj Žižka ter ideje aktivistke Ayaan Hirsi Ali. Pri analizi literarnih del sem posegal po avtorjih, ki so s tematiko svojih romanov ustvarili kritiko religioznih struktur in tradicij, in po pisateljih, ki so se v svojih literarnih stvaritvah tako ali drugače dotaknili področij zanimanj novega ateizma kot ene od najnovejših literarnokritičskih smeri. Pri leposlovju sem poseben poudarek namenil Salmanu Rushdiju in njegovim *Satanskim stihom*.

Ključne besede: novi ateizem, ateizem, antiteizem, Salman Rushdie, *Satanski stih*

Abstract

New Atheism: An Overview of Basic Theoretical and Literary Works of New Atheism and Antitheism

The thesis provides the definition and analysis of the term "New Atheism" as presented by different authors and considers its related current topics and questions discussed in modern literature and beyond. The theoretical part deals with two of the so-called "Four Horsemen of the Non-Apocalypse" (Richard Dawkins, Christopher Hitchens, Sam Harris, Daniel Dennett), who have fundamentally renewed the established obsolete belief structure of atheism, and extensively presents philosophical ideas of Slavoj Žižek and the activist Ayaan Hirsi Ali. The analytical part deals with the literary works of those writers whose novels criticise religious structures and traditions, and the authors who have in one way or another tackled the areas of interest of New Atheism as one of the latest approaches in literary criticism. In regard to literary works, particular stress is put on Salman Rushdie and his *Satanic Verses*.

Key words: New Atheism, Atheism, Antitheism, Salman Rushdie, *Satanic Verses*

Kazalo

Uvod	2
Teoretski del	3
<i>Novi ateizem kot nedorečeni pojem</i>	3
<i>Slavoj Žižek</i>	5
<i>Če Bog obstaja, je dovoljeno vse</i>	7
<i>Charlie Hebdo massacre: Are the worst really full of passionate intensity?</i>	10
<i>Richard Dawkins: Bog kot zabloda</i>	12
<i>Christopher Hitchens: Bog ni velik</i>	15
<i>Ayaan Hirsi Ali: Heretic: Why Islam Needs a Reformation Now</i>	17
Literarni del	19
<i>Kritika kolonializma v Globokih rekah José María Arguedasa</i>	19
<i>Kritika religioznega nauka, strukture in upravljanja</i>	22
<i>José Saramago: Esej o slepoti</i>	23
<i>Was ist Maribor: Igra o Antikristu: Oratorij po mariborski nadškofiji</i>	24
<i>Kritika odnosa religij do žensk in spolnih (ter drugih) manjšin</i>	26
<i>Khaled Hosseini: Tisoč veličastnih sonc</i>	26
<i>Colm Tóibín: Mojster</i>	28
<i>Salman Rushdie: Satanski stih</i>	30
<i>Fragment indijske zgodovine</i>	30
<i>Salman Rushdie pred Satanskimi stih</i>	31
<i>Literarna dela</i>	31
<i>Literarna recepcija</i>	32
<i>Mednarodna literarna recepcija</i>	32
<i>Slovenska literarna recepcija</i>	34
<i>Fuzija intertekstualnosti in tradicije</i>	37
<i>Vprašanje spola v Satanskih stihih (feministična perspektiva)</i>	42
<i>Salman Rushdie po Satanskih stihih</i>	44
Zaključna misel	48
Povzetek	50
Viri	51
Literatura	51

Uvod

Zakaj sploh novi ateizem?

Zdi se, da imajo danes številni probleme že z opredelitvijo ateizma. Za nekatere je miselna šola, za druge življenjski stil, za številne zmerljivka, lahko pa že prav deviacija, zaslužena represije, čemur prikimava kar zajetno število držav. Lahko vas, recimo, doleti, da ne boste mogli svobodno izražati svojih ateističnih prepričanj. Nekatere dežele bodo šle še dlje in vas razglasile za neprimerne starše ter vam odvzele roditeljsko pravico. Krut ukrep, ki pa je lahko še potenciran, saj vas v devetnajstih državah za apostazijo čaka dolgoletna zaporna kazen. Trinajst držav pa ateizem razume kot najhujšo obliko zločina, vrednega smrtne kazni.

Obstajajo seveda še mehkejše oblike diskriminacije, ki se jih ne zavedajo niti sami ateisti, čeprav so jih deležni na vsakem koraku. Recimo že v samem dostopanju do znanja. Ateizem ni nič drugega kot nasprotje teizma, njegov dipol in tako popolnoma enakovredna ideja. Za poenostavitev lahko uporabimo znani novoateistični izrek, ki pravi, da verniki verjamejo v eno religijo in zanikajo približno 4300 ostalih, medtem ko gredo ateisti samo še korak dlje. Pa vendar v domnevno sekularni državi o prevladujoči religiji vemo bistveno več kot o možnosti njene zmote, saj so ateistične znanstvene razprave redke, publikacije na to temo, namenjene nižje izobraženemu prebivalstvu, glavnemu sledilcu teističnih prepričanj, pa praktično neobstoječe. Nikakor ne polemiziram s prisotnostjo religijskih tem pri različnih predmetih v šolah, ki so zaradi kulturno-zgodovinskega razumevanja države in sveta, ki nas obdaja, nujne, a hkrati se ne morem sprijazniti z dejstvom, da pri teh istih šolskih predmetih težko naletiš na podatek, kako so številni ateistični misleci, znanstveniki, voditelji, filozofske šole itd. spreminjali tok zgodovine. V visokem šolstvu situacija ni bistveno boljša, saj še prepogosto lahko naletimo na popačene slike in razumevanje ateizma, kot je npr. doletelo antične sofiste, ki se očitno nikoli ne bodo uspeli znebiti negativnega predznaka, ki so jim ga zaradi njihove naklonjenosti ateizmu nadeli poznejši krščanski zgodovinopisci. Predvsem pa me žalosti klavrno stanje preučevanja ateistične ideje v literaturi, ki (vsaj kolikor je meni znano) sploh ne obstaja. Če kje, bi ravno pri književnosti to moralo stopiti v ospredje, če vemo, koliko pisateljev je bilo odkrito kritičnih do prevladujočih religij, koliko njihovih del je bilo zaradi »nemoralnosti« podvrženih cenzuri, koliko se jih je s peresom spravilo nad religijski

vpliv in strukture ter predvsem, kakšen ključen vpliv je imela ateistična miselnost na številne literarne tokove in obdobja. Za preučevanje in, roko na srce, predvsem širjenje teističnih vplivov med drugim tudi v književnosti obstaja posebna fakulteta, čeprav je danes na njej zaposlenih več psihologov kot teologov, kar je, vsaj po mojem mnenju, če ne že kar nehigienično, pa vsaj zelo povedno. Janko Kos kot verjetno najvplivnejši še živeči literarni teoretik o ateistih govori celo z odkritim prezirom in jih označuje z besedno zvezo »agresivni ateisti«, zato mislim, da je skrajni čas, da se preneha z zaničljivim odnosom in ignoranco literarne vede do te teme. Izbrana diplomska tema, ki se ukvarja z najbolj znano obliko sodobnega ateizma v literaturi, bi znala biti korak v pravo smer. Zato novi ateizem.

V diplomski nalogi bom tako, preprosto povedano, raziskoval gibanje novega ateizma in njegov vpliv na književnost in literarno vedo. Razdelil jo bomo na dva dela: teoretskega in literarnega. V teoretskem bom skušal osvetliti nekaj ključnih problemov, s katerimi se ukvarja gibanje novega ateizma, in ob prehodu na literarni del podal lastno definicijo na podlagi izbranih tekstov ter predstavil kriterije, potrebne za potencialno novoateistično branje literarnih stvaritev. Literarni del bom po tematiki in fokusu avtorjev razdelil na tri dele: kritiko kolonializma, kritiko religioznega nauka, struktur in upravljanja ter kritiko odnosa religij do žensk, spolnih manjšin in pripadnikov drugih verstev. Na koncu bom opravil še podrobno analizo *Satanskih stihov* Salmana Rushdija, katerega roman predstavlja literarno sintezo tako zgoraj naštetih delitev kot samih novoateističnih prepričanj.

Teoretski del

Novi ateizem kot nedorečeni pojem

Novi ateizem se opredeljuje tako pozitivno kot negativno. Če pričnemo na pozitivni strani, je novi ateizem gibanje 21. stoletja znotraj samega ateizma, ki je odkrito kritično do teizma in religij in se zavzema za čim manjši vpliv religioznih prepričanj, tradicij in institucij na družbo. Na drugi strani nasprotniki novi ateizem slikajo kot militantno gibanje, ki se zavzema za postopen izbris in uničenje vseh religij. Takšno pozicijo o novem ateizmu ponavadi zavzemajo kritiki ateizma, zbrani v klerikalni

srenji, in občasno tudi kakšni ateisti. Ob definiciji imata skupne oznake, ki o novem ateizmu govorijo kot o močnem, eksPLICITnem in kritičnem ateizmu s številnimi antiteističnimi elementi. Sam izraz naj bi skoval novinar Gary Wolf, ko je kot prvi raziskoval ta pojav¹. (Cline)

Novoateistični okvir ima metafizično, epistemološko in etično komponento. Pri metafizični si avtorji delijo skupno prepričanje, da ne obstaja nobena nadnaravna in božanska realnost. Pri epistemološki komponenti se strinjajo, da so verska prepričanja neracionalna, pri zadnji, moralni komponenti, ki je za samo gibanje tudi najpomembnejša, pa avtorji trdno verjamejo, da obstaja samo en skupek objektivnih in univerzalnih moralnih standardov. Tukaj se odmaknejo od zgodovinskih ateistov, kot sta npr. Nietzsche in Sartre. Na podlagi svojega dojemanja morale novoateistična združba sklene, da je religija slaba v številnih ozirih.

Novoateisti se močno zanašajo na naravoslovne znanosti pri svoji kritiki teističnih prepričanj in njihovi izbrani razlagi izvora bioloških vrst in evolucije. Na znanosti temeljijo tudi njihovi predlagani modeli, ki bi nadomestili religije, pri tem pa velik poudarek namenjajo čustveni inteligenci, saj empatija igra eno od osrednjih vlog pri njihovem določanju, kaj je moralno. Krono njihovih pogledov na svet pa predstavlja prepričanje, da je popolnoma mogoče živeti srečno in uspešno življenje brez religije, saj nam to omogočajo sekularna morala in znanstvena odkritja. (Taylor)

Več o njihovih pogledih na svet pa lahko izvemo iz izbranih teoretskih del. V diplomsko nalogo sem vključil razmišljanja Richarda Dawkinsa in Christopherja Hitchensa, ki sta s svojim pisanjem poskrbela za razmah popularnosti novoateističnega gibanja in tako postala njegovi osrednji figuri, Ayaan Hirsi Ali, ki s svojim vztrajanjem pri prenovi islama kot ženska tvega še posebej veliko, in Slavoja Žižka, ki se izključno novega ateizma dotakne le bežno v publicističnih prispevkih, a so ti toliko bolj odmevni ter zagotovo vredni obravnave, sploh ker gre za slovenskega avtorja.

¹ Zaradi pomanjkanja pisnih virov o novem ateizmu v slovenskem prostoru moram pogosto posegati po spletni literaturi, kjer strani in letnice nastanka ni vedno mogoče navesti. Podobno velja za novejše publicistične članke, kjer se vse bolj uveljavlja uredniška politika, ki določene prispevke postavlja samo na splet.

Slavoj Žižek je po vsej verjetnosti eden najpomembnejših slovenskih mislecev, ki razglablja o ateizmu, saj je ideje in sam ateistični pristop vključil v svoje številne filozofske razprave². V Sloveniji in tudi širše ne manjka intelektualcev, književnikov, mislecev itd., ki se javno deklarirajo za ateiste, a le redki pozneje ta pojem in vse, kar predstavlja, vključujejo v svoja dela. Kritika religioznih načel in njihovega vpliva na družbo je usmerjena predvsem v verske strukture in njihove paradružbene organizacije, kjer daleč najbolj izstopa Rimokatoliška cerkev s svojimi civilnodružbenimi podaljški. Na tem polju je najbolj vidna Svetlana Makarovič, ki se poleg številnih ostrih izjav poslužuje tudi izobešanja rdeče zvezde, saj ta zanjo predstavlja upor proti razgradnji sekularne države in postopni retradicionalizaciji³.

»Če imajo ponekod na fasadi obešen križ, ki je tudi totalitarni simbol, pa naj imam jaz zvezdo, ta mi je bližje. Nekoč takšne zvezde ne bi obesila, ni govora, pred 50 leti bi jo zažgala, danes simbolizira upor proti klerofašističnemu zlu. Po svoje je ta zastava tudi moj odgovor na domobranski spomenik v Grahovem in upor proti temu, da je Janša želel odstraniti partizanske praporščake. Rdečo zvezdo sem torej začela nositi, ko so želeli prepovedati javno razkazovanje tega simbola. Isti dan sem sedla za šivalni stroj in sešila zastavo.«

Na podlagi slikovite izjave, ki jo je pesnica podala za *Mladino*⁴, bi jo mogoče lahko celo označili za novoateistko, saj je iz nje jasno razvidno razlikovanje med ateizmom prejšnjega sistema, kjer je bil ta v službi države, in modernim, na idejah razsvetljenstva in racionalizma oblikovanim ter s humanizmom povezanim kritičnim ateizmom. Ateizmu, ki je bil izoblikovan v komunističnih državah⁵, težko sploh rečemo ateizem, saj je ta služil predvsem zanikanju obstoječega božanstva in nadomestitvi s kultom osebnosti. Tako je eno »božanstvo« zamenjalo drugo. »Podržavljeni ateizem« je najbolj opazen v Severni Koreji, kjer se državljani v šolah celo učijo, da se je njihov voditelj Kim Jong Un rodil na sveti gori pod mavrico, da ne izloča, lahko bere misli svojih državljanov itd. Svetlana Makarovič se je v prejšnjem

² Npr. najbolj obširno v članku Materializem brez materije, teologija brez boga v posebni številki filozofske periodične publikacije *Problemi*, katere številka z omenjenim člankom je bila posebej posvečena ateizmu.

³ Sociološki pojem, ki ga avtorica sicer ne uporablja, a ta označuje vračanje družbe k preverjenim socialnim modelom, ki se jih dojema kot tradicionalne in katerih samooklicani zaščitnik so, glede na posamezni kulturni prostor, prevladujoče religijske skupnosti. Pojav je značilen za postkomunistične države in bližnjevzhodno področje po arabski pomladi.

⁴ Članek Šivala Svetlana zvezdo.

⁵ Prepletenost ateizma in države ni bila tako izrazita v »socialističnih sistemih z obrazom«.

sistemu evidentirano upirala oblastniškim strukturam in se zavzemala za svobodo izražanj, kar je med drugim ena od temeljnih vrednot novoateistov. Kljub temu v literarnem ustvarjanju največje slovenske pesnice, če si lahko dovolim malo subjektivizma, ateizem ni prisoten, razen v bolj splošnih humanističnih vrednotah, ki jih lahko razberemo v idejnih sporočilih.

Poleg Žižka so se z ateizmom v slovenskem prostoru studiozno ukvarjali še Srečo Dragoš, ki se osredotoča predvsem na institucionalizirano korupcijo znotraj RKC in kako se je ta odmaknila od socialnega nauka, ki naj bi bil njeno bistvo, in še Marko Kerševan ter Sergej Flere, ki na podlagi že obstoječe tuje literature razdelata posamezne veje ateizma in natančno secirata njegovo pojavnost pri nas in po svetu.

Pomemben vpliv na Žižkovo ateistično udejstvovanje so imeli njegovi starši, oba ateista, ki sta mu v mladosti omogočila neomejen dostop do evropskih in ostalih zahodnih filmov, kar v šestdesetih letih prejšnjega stoletja na tem geografskem področju ni bil tako enostaven podvig, skozi katere še danes podrobno opisuje in raziskuje svetovne globalizacijske pojave. Tako kot starši je tudi sam postal ateist, kar je eden od ključnih faktorjev pri njegovem odmiku od uveljavljenih analitičnih filozofskih smernic. Pogosto se ga, predvsem v publikacijah bližjih desnemu političnemu polu, prikazuje kot marksista, ortodoksnega komunista, kar pa kljub njegovemu izrednemu zanimanju za to področje ne drži, saj se v svojih razmišljanjih pogosto odmakne od kolektivnega pogleda k individualnosti – individualnemu umu. Tudi sam je osebno videl trk totalitarne moči z željami preprostih posameznikov. V času Praške pomladi je bil priča vdoru sovjetskih sil v Prago, kjer ga je presenetila mirnost in normalno delovanje družbe, izrednemu stanju navkljub. Spominja se, kako je v nekem lokalu, ki je deloval popolnoma nemoteno, jedel jagodne tortice in opazoval, kako ruski tanki zatirajo demonstracije. To je eden od ključnih podatkov, saj ga na podlagi tega srečanja in njegovega poznejšega pisanja lahko uvrstimo na polje novega ateizma, katerega eden ključnih poudarkov je nevarnost prepletanja države in religije, pa naj bodo to oblike teokracije ali komunistični kultu osebnosti. Poleg tega avtor izčrpno piše in predava o globalizaciji, fundamentalizmu, subjektivizaciji in človekovih pravicah, torej vse, kar je glavno področje zanimanja novega ateizma.

Avtorjeva povezava z novim ateizmom oz. področjem, ki zadeva slednjega, je najbolj vidna v njegovih publicističnih člankih, ki jih v obliki mnenj in kolumn objavlja povsod po svetu in praktično vseh večjih časopisnih hišah. Izbral sem dva prispevka, za katera se mi zdi, da kar najbolje zaobjameta problematiko, s katero se ukvarjajo tvorci novega ateizma, in hkrati predstavljata ključen odmik od bolj splošnih ateističnih smernic, na katere naletimo v Žižkovih filozofskih razpravah, zaradi dveh izraženih idej, ki tudi v splošnem diskurzu ob aktualnih družbenih dogodkih prihajata vse bolj v ospredje. Prva ideja v komentarju *Če Bog obstaja*, je dovoljeno vse poudarja nujnost izničenja vpliva religije na delovanje in upravljanje družbe, druga pa v prispevku *Charlie Hebdo massacre: Are the worst really full of passionate intensity?* izraža nujnost pravice do polemičnega razpravljanja, kritiziranja, smešenja, skratka polne svobode govora, ko gre za religije, kajti nobena ideja si ne zasluži nedotakljivosti in odsotnosti kritičnega premisleka, pa naj bo še tako »božanska« in vsesplošno priljubljena. Ideje niso človek, da bi bile lahko ponižane in razžaljene, zato zanje ne veljajo posebna merila, tudi če njihovi zastopniki še tako goreče verjamejo vanje.

Če Bog obstaja, je dovoljeno vse

Tekst je nastal v okviru debat leta 2006, ki so spremljale sprejemanje nove evropske ustave. Ta je v prvotnih osnutkih, ko je bila še v postopku parlamentarnega oblikovanja, na pobudo še danes najmočnejše stranke evropskega parlamenta, Evropske ljudske stranke, vsebovala člen, ki je izpostavljal pomen judovsko-krščanskih korenin za staro celino in potrebo po njihovem ohranjanju. Po velikem medijskem zanimanju in pritisku večine ostalih političnih skupin ter civilne družbe je bil amandma preoblikovan in je samo še bežno aludiral na religijske korenine. Žižek je v svojem prispevku, ki je bil prvotno objavljen v *Dnevniku*, pozneje pa še v bolj in manj predelanih oblikah v vseh pomembnejših svetovnih publikacijah, izpostavil dejstvo, da je le ateizem tisti, ki »dela današnjo Evropo za nekaj edinstvenega«. Avtor je tako odprl vrata debati, ki je bila prej še močno tabuizirana, med drugim

ponekod še celo zakonsko prepovedana⁶ in številnim drugim na tem področju omogočil, da enako jasno izrazijo svoja mnenja⁷. Spis je kratek in jedrnat, vendar gibanju postavi temelje, saj zajame vse ključne točke in sporočila, in tako postane magna carta novega ateizma. V nadaljevanju je zaradi svoje pomembnosti pri razlagi osnovnih prepričanj novega ateizma in strnjenosti, ki je ni mogoče povzeti še v manjših odlomkih, citiran v celoti.

»Dolga stoletja so nam govorili, da bi bili ljudje brez religije zgolj vase zaverovane živali, ki se borijo vsaka za svoj delež, naša edina morala pa bi bila morala volčjega krdela; samo religija, pravijo, nas je sposobna dvigniti na višjo duhovno raven.

Danes, ko se religija vse bolj kaže kot vrelec morilskega nasilja po vsem svetu, pa zagotovila, da krščanski, muslimanski ali hindujski skrajneži zgolj zlorablajo in izkrivljajo plemenita duhovna sporočila svojih veroizpovedi, zvenijo vedno bolj prazno. Bi morali morda obnoviti dostojanstvo ateizma, enega največjih dosežkov Evrope, ki je nemara naša edina možnost za mir?

Pred več kot stoletjem je Dostojevski v romanu *Bratje Karamazovi* in drugih delih opozarjal na nevarnost brezbožnega moralnega nihilizma; v bistvu je trdil, da je, če Bog ne obstaja, dovoljeno vse. Njegovo kritiko brezbožnega nihilizma je francoski filozof André Glucksmann celo uporabil za razmišljanje o 11. septembru, kot nakazuje že naslov njegove knjige *Dostojevski na Manhattnu*.

Takšno razmišljanje ne bi moglo biti bolj zgrešeno: nauk, ki nam ga ponuja sodobni terorizem, je namreč ta, da je ravno v primeru, če Bog obstaja, dovoljeno vse, vključno z razstreljevanjem nedolžnih mimoidočih - to velja vsaj za tiste, ki trdijo, da delujejo v imenu boga, kajti neposredna povezanost z bogom, jasno, opravičuje kršenje vseh "zgolj" človeških omejitev in zapovedi. Skratka, fundamentalisti niso nič boljši od "brezbožnih" stalinistov, ki jim je bilo vse dovoljeno zato, ker so sebe dojemali kot neposredno orodje svojega božanstva, imenovanega Zgodovinska nujnost napredovanja v komunizem.

Med sedmo križarsko vojno, ki jo je vodil francoski kralj Sveti Ludvik, je Yves le Breton poročal, kako je nekoč naletel na starko, ki je tavalala po cesti, pri tem pa v desnici držala posodo, v kateri je gorel ogenj, v levici pa skodelo, polno vode. Na vprašanje, zakaj prenaša ti posodi, mu je odgovorila, da bi z ognjem zažgala raj, z vodo pa bi pogasila peklenške plamene. "In to zato, ker nočem, da bi kdor koli delal dobro zaradi tega, da bi si prislužil nagrado raja ali ker bi se bal pekla, temveč zgolj iz ljubezni do Boga." Takšna častitljiva krščanska etična drža danes obstaja predvsem v polju ateizma.

To, kar imajo za dobra dela, počno fundamentalisti z namenom, da bi izpolnili božjo voljo in si prislužili zveličanje; ateisti delajo dobra dela preprosto zato, ker je tako prav. Mar ni prav to naša najbolj

⁶ Velika Britanija se je zakona, ki je prepovedoval blasfemijo in je v veliki meri onemogočal debato (za kazenske sankcije so bila potrebna zgolj razžaljena čustva vernikov), znebila šele leta 2012. Irska, kjer je osnovno in srednje šolstvo v celoti v rokah verskih organizacij, ga ima še danes, in to zapisanega v ustavi.

⁷ Istega leta Richardu Dawkinsu končno uspe izdati knjigo *Bog kot zablude*, ki so se je do tedaj založniki izogibali.

temeljna izkušnja moralnosti? Kadar naredim nekaj dobrega, tega ne naredim z mislijo na to, da si bom pridobil božjo naklonjenost, temveč zato, ker se sicer ne bi mogel pogledati v ogledalo. Moralno dejanje je že po definiciji svoja lastna nagrada. David Hume, ki je bil veren človek, je to izrazil na precej piker način, ko je zapisal, da je edina pot, s katero pokažemo resnično spoštovanje do Boga, ta, da delujemo moralno, ne da bi se pri tem ozirali na božji obstoj.

Pred dvema letoma so v Evropi razpravljali o tem, ali naj v preambulo evropske ustave vključijo tudi omembo krščanstva kot bistvene sestavine evropske zapuščine. Kot običajno so na koncu sprejeli kompromis v obliki posplošenega namiga na "religiozno dediščino" Evrope. Toda kaj se je zgodilo z najbolj žlahtno zapuščino sodobne Evrope, namreč zapuščino ateizma? To, kar dela današnjo Evropo za nekaj edinstvenega, je dejstvo, da gre za prvo in edino civilizacijo, v kateri je ateizem nekaj povsem legitimnega, ne pa ovira za kateri koli javni položaj.

Ateizem je evropska dediščina, za katero se je resnično vredno boriti, ne nazadnje tudi zato, ker vzpostavlja varen javni prostor za verujoče. Vzemimo na primer razpravo, ki se je razvnela v Ljubljani, glavnem mestu Slovenije, moje rodne dežele: ali bi moralo biti muslimanom (večinoma so to priseljeni delavci iz drugih jugoslovanskih republik) dopuščeno, da si zgradijo džamijo? Medtem ko so konzervativni krogi zaradi kulturnih, političnih in celo arhitekturnih razlogov nasprotovali gradnji džamije, se je liberalno usmerjeni tednik Mladina dosledno postavil v bran džamiji, pač skladno s svojim zavzemanjem za pravice ljudi iz drugih republik nekdanje Jugoslavije.

Tako ni presenetljivo, da je bila Mladina s svojimi liberalnimi stališči tudi eden od redkih slovenskih časopisov, v katerih so ponatisnili razvpite karikature preroka Mohameda. Nasprotno so tisti, ki so pokazali največ "razumevanja" za nasilne muslimanske proteste, ki so jih povzročile omenjene karikature, obenem prav tisti, ki nenehno izražajo zaskrbljenost za usodo krščanstva v Evropi.

Ta čudaška zavezništva postavljajo evropske muslimane pred težavno izbiro: edina politična sila, ki nanje ne gleda kot na drugorazredne državljane in jim dopušča prostor za izražanje lastne verske identitete, so "brezbožni" ateistični liberalci, medtem ko so tisti, ki so najbližje njihovim verskim navadam, torej njihova krščanska zrcalna podoba, njihovi največji politični nasprotniki. Paradoks je v tem, da so edini pravi zavezniki muslimanov tisti, ki so karikature ponatisnili v podporo idealu svobode izražanja, in ne tisti, ki so jih prvi objavili z namenom, da bi jih pretresli in užalili.

Resnični ateist nima nikakršne potrebe po tem, da bi pravilnost svoje drže potrjeval tako, da z bogokletnimi vsebinami izziva vernike, prav kakor zavrača reduciranje problema karikatur Mohameda na spoštovanje vere drugega. Spoštovanje prepričanj drugega kot najvišja vrednota lahko pomeni le eno od dveh: ali drugega obravnavamo pokroviteljsko in se izogibamo temu, da bi ga prizadeli z uničenjem njegovih iluzij, ali pa sprejmemo relativistično držo, ki dopušča različne "sisteme resnice" in vsako vztrajanje pri eni sami resnici obsoja kot grobo vsiljevanje.

Zakaj ne bi islama - skupaj z vsemi drugimi religijami - podvrgli spoštljivi, vendar zato nič manj neusmiljeni in kritični analizi? To in samo to je način, da pokažemo resnično spoštovanje do muslimanov: tako, da jih obravnavamo kot resne in odrasle ljudi, ki so sposobni odgovornosti za svoja prepričanja.« (Žižek, 2006)

Charlie Hebdo massacre: Are the worst really full of passionate intensity?

Prispevek je nastal kot komentar neposredno po dogodkih, ki so se odvili v Parizu ob napadu na uredništvo Charlie Hebdo.

Žižek svojo razpravo prične z mislijo, da je sedaj, ko smo po napadih še vsi v šoku, pravi čas, da zberemo pogum in pričnemo razmišljati. Brez dvoma moramo obsoditi napad na temelje naše svobode in ga obsojati brez kakršnihkoli opravičevanj v stilu »kljub vsemu je Charlie Hebdo pretirano izzival in poniževal muslimane«. A takšen izraz solidarnosti je premalo, kajti razmišljati moramo širše. Takšno razmišljanje nima nič skupnega s poceni relativizacijo zločina, zapakiranega v dobro znano mantro, ki pravi »le kdo smo mi na Zahodu, krvniki grozljivih pokolov v državah tretjega sveta, da bi obsodili tak napad«. Še manj ima skupnega s patološkim strahom številnih zahodnih liberalnih levičarjev, da bi bili označeni za islamofobe. Žižek jih označi za lažne levičarje, kajti zanje je vsaka kritika islama izraz zahodne islamofobije in za primer izpostavi Salmana Rushdija, ki je bil tudi sam deležen obilo kritik in težav pri dobivanju azila, ker naj bi po mnenju ravno teh ljudi po nepotrebnem izzval muslimane in bil tako vsaj delno odgovoren za fatvo, ki ga je obsodila na smrt in vseživljenjsko skrivanje. Rezultat je po Žižkovo pričakovan: bolj ko levičarski liberalci drezajo v svojo domnevno krivdo, bolj jih muslimanski fundamentalisti označujejo za dvoiličneže, ki v resnici prikrivajo svoje sovraštvo do islama. Takšna konstelacija odlično reproducira paradoks superega: bolj ko ubogaš in delaš, kar drugi želi od tebe, bolj si kriv. Bolj toleriraš konservativne struje islama, večji bo pritisk nate.

Avtor v nadaljevanju razglablja, da ta in podobni napadi sledijo točno določeni politični in religijski agendi, ki je del širšega vzorca. Po njegovem bi se morali izogniti demonizaciji teroristov, saj jih ta povzdigne v herojske samomorilske napadalce, in se raje zaposliti s tem, kako ovreči ta demonski mit. Za razlago svoje teze se zateče k Friedrichu Nietzscheju in njegovemu *Zadnjemu človeku*, kamor naj bi po mnenju že davno preminulega filozofa že v njegovih časih drvela zahodna družba. Zadnji človek je karikatura slednje. Apatično bitje brez kakršnekoli velike strasti ali obveze, nezmožno velikih sanj, utrujeno od življenja, zgolj v iskanju udobja in varnosti. Malo strupa za prijeten dremež in na koncu veliko strupa za lahko smrt. Tako se zdi, da

razkol med permisivnim zahodnim svetom in fundamentalistično reakcijo teče vzporedno z življenjem, polnim materialnega in kulturnega udobja, in posvetitvijo življenja neki transcendentni stvari. Žižek se sprašuje, če ne gre pri teh napadih za antagonizem med Nietzschejevim pasivnim in aktivnim nihilizmom. Mi na Zahodu smo zadnji človek, zaposleni z butastimi in bednimi dnevnimi užitki, medtem ko so muslimanski radikalci pripravljeni žrtvovati vse in so v spopad vpeti do točke samouničenja. Tukaj avtor citira irskega pesnika Williama Butlerja Yeatsa in njegovo apokaliptično pesem *Drugi prihod*. Eden od njenih verzov se glasi: »The best lack all conviction, while the worst are full of passionate intensity«. Od tod tudi naslov prispevka. Gre za metaforični opis razkola med anemičnimi liberalci in strastnimi fundamentalisti. »Najboljši« niso več sposobni popolne konfrontacije, medtem ko se »najslabši« spuščajo v rasistični, religiozni in seksistični fanatizem.

Toda ali fundamentalistični teroristi res ustrezajo temu opisu? Več kot očitno jim manjka nekaj, kar z lahkoto zaznamo pri vseh ostalih avtentičnih fundamentalistih – od tibetanskih menihov do amišev v ZDA. To je popolna odsotnost zamer in zavisti ter globoka brezbržnost do življenja »nevernikov«. Če fundamentalisti mislijo, da so našli pot do resnice, zakaj bi se počutili ogrožene in zakaj bi jim zavidali? Budistični menih ob zahodnjaškem razuzdancu samo skomigne z rameni in poda opazko, da je zahodnjaška pot do sreče samouničevalna. Za razliko od pravih fundamentalistov so teroristični psevdofundamentalisti globoko obremenjeni in hkrati očarani nad življenjem grešnih nevernikov. Žižek opazuje, da se z borbo proti grešnemu drugemu v resnici borijo sami s sabo in svojimi skušnjavami. In tukaj sodobna razlaga Yeatsa po mnenju avtorja zataji. Goreča intenziteta teroristov priča o pomanjkanju pravega prepričanja. Kako krhko mora biti prepričanje muslimana, da se ob karikaturi v nekem satiričnem časopisu počuti ogroženega? Problem s fundamentalisti ne leži v tem, da se mi počutimo superiorne nasproti njim, ampak v tem, da se oni počutijo inferiorne v primerjavi z nami. Zato vzvišena in nebrzdana politična korektnost uspe zgolj v tem, da še bolj hrani njihov bes in zamero. Problem ne leži v kulturni razliki, ampak ravno v nasprotnem, saj so fundamentalisti že kot mi. So že ponotranjili naše standarde in po njih tudi sodijo sami sebe. Paradoksalno, fundamentalistom manjka ravno ta »rasistična« doza prepričanja o njihovi lastni superiornosti.

Zadnja grozodejstva muslimanskih ekstremistov potrjuje izrek Walterja Benjamina, ki pravi da »vsak dvig fašizma priča o spodleteli revoluciji«. Dvig fašizma je krivda

levice in istočasno dokaz, da je obstajal revolucionarni naboj, ki ga levica ni znala mobilizirati. Avtor nadaljuje, da enako velja za islamofašizem, ki je ob izginotju sekularne levice v muslimanskih državah samo zapolnil vakuum. Ko so spomladi leta 2009 talibani zasedli dolino Swat, naj bi jim to uspelo zaradi socialnih nemirov, ki so imeli svoj izvor v neenakomerno porazdeljenem bogastvu med okoliškim prebivalstvom in peščico fevdalnih gospodarjev. Zakaj liberalni demokrati v Pakistanu in tudi širše niso ukrepali in sami dosegli izboljšanja stanja izkoriščanih ljudi? Ker fevdalne sile veljajo za naravnega zaveznika liberalne demokracije ... Kaj se je torej zgodilo z vrednotami liberalizma: svobodo, enakostjo itd.? Paradoks je, da liberalizem sam po sebi ni dovolj močan, da bi preprečil fundamentalistične pokole. Fundamentalizem je reakcija – napačna seveda – proti pravi napaki liberalizma in zato so fundamentalistične sile vedno znova ustvarjene ravno zaradi liberalizma. Levica in liberalizem bosta prej ali slej spodkopala sama sebe. Edina stvar, ki ju lahko reši, je prerojena levica. Da bi lahko njegova ključna zapuščina preživela, mora liberalizem bratsko pomagati radikalni levici. TO JE EDINI način, kako premagati fundamentaliste in spodnesti tla pod njihovimi nogami, še poudarjeno razglaša Žižek.

Razmišljati o odzivu na pariški pokol pomeni, da se moramo odpovedati domišljavemu samozadovoljstvu permissivnega liberalca in sprejeti, da je konflikt med liberalno permissivnostjo in fundamentalizmom le lažen konflikt – brutalen krog dveh polov, ki napajata drug drugega. Izrek Maxa Horkheimerja, ki pravi, da naj bodo tisti, ki nočejo kritično govoriti o kapitalizmu, tiho tudi pri fašizmu, velja tudi pri fundamentalizmu. Tisti, ki nočejo kritično govoriti o liberalni demokraciji, naj bodo tiho tudi pri religijskem fundamentalizmu. (Žižek, 2015)

Richard Dawkins: Bog kot zabloda

Richard Dawkins je zagotovo najbolj prepoznavna oseba, pravzaprav že simbol novega ateizma. Rodil se je v Keniji leta 1941, kjer se je njegov oče ukvarjal z agrikulturo v kolonialnem Malaviju. Tako je že zelo mlad raziskoval in vzljubil naravo, zaradi česar se je pozneje odločil za študij zoologije. Sam opisuje, da je bil deležen normalne anglikanske vzgoje, katere posledica je bila tudi aktivna vera v Boga, ki pa jo je opustil v najstniških letih, ko je spoznal, da teorija evolucije bolje pojasni

raznolikost življenja. Zaradi tega spoznanja se je v odraslih letih usmeril v evolucijsko biologijo in predaval po številnih univerzah, glavino uspeha pa doživel z objavo knjige *Sebični gen* v sedemdesetih letih, ki je imela velik vpliv na nadaljnji razvoj biologije, saj je evolucijo pojasnjevala s pomočjo genetike za razliko od tedaj bolj popularnih pogledov, ki so se osredotočali na same organizme. V nadaljevanju je deloval na področju promocije znanosti in kritike religije, v sklopu katere je spisal tudi delo *Bog kot zabloda*.

Dawkins si je več let želel napisati knjigo, v kateri bi odprto in neposredno kritiziral religijo, a mu to zaradi družbene klime, zakonov in odsvetovanja založnika dolgo ni uspelo realizirati. Tako je knjiga zaživela šele leta 2006 in v hipu postala prodajna uspešnica. V času od izida je bilo prodanih že več kot tri milijone izvodov, ti pa so bili prevedeni v že kar petintrideset jezikov.

Kot zapiše sam Dawkins, *Bog kot zabloda* vsebuje štiri pomembna sporočila:

- 1.) Ateisti so lahko srečni, uravnovešeni, moralni in intelektualno izpopolnjeni.
- 2.) Naravna selekcija in podobne znanstvene teorije so superiorne v primerjavi z božjo hipotezo, tj. iluzijo inteligentnega načrta, v razlagi sveta in vesolja, ki nas obdajata.
- 3.) Otrok ne bi smeli zaznamovati z religijo staršev. Nujno je, da se izognemo izrazom, kot so katoliški otrok, muslimanski otrok itd.
- 4.) Ateisti naj bodo ponosni in brez potrebe po opravičevanju, kajti ateizem je znak zdravega in neodvisnega uma.

»Dawkins nas opozori, da prinaša 4. poglavje osrednjo tezo knjige. Zaradi tega se dodatno potrudi in celoten argument zgledno in pregledno zapiše:

1. Skozi stoletja je bil eden največjih izzivov, pred katere je bil postavljen človekov razum, razlaga pojava vtisa, da je kompleksno, neverjetno vesolje načrtovano.

2. Samoumevno je, da si videz načrtovanosti sprva razlagamo z dejanskim obstojem načrta. Kadar imamo opravka z izdelkom človekovih rok, kakršen je ura, je njegov načrtovalec res inteligenen tvorec. Zato nas zamika, da bi isti način razmišljanja prenesli na oko, perut, pajka ali človeka.

3. Ta skušnjava nas zavede v zmoto, saj nas hipoteza o načrtovalcu pri priči postavi pred težje vprašanje: kdo je napravil načrte za načrtovalca? Naš izhodiščni problem je razlaga statistične neverjetnosti. Rešitev očitno ni v tem, da predpostavimo obstoj nečesa še manj verjetnega. To, kar potrebujemo, je »verižni montažni trak«, ne »nebeško škripčevje«, saj lahko le montažni trak postopoma in prepričljivo pripelje do razvoja preprostih oblik v sicer neverjetno kompleksne oblike.

4. Najdomiselnejši in najučinkovitejši montažni trak, kar smo jih odkrili do danes, je Darwinova evolucija po poti naravnega izbora. Darwin in njegovi nasledniki so nam pokazali, kako so se živa bitja kljub svoji spektakularni statistični neverjetnosti in navidezni načrtovanosti lahko počasi, po stopnjah razvila iz preprostih začetkov. [...]

5. V fiziki za zdaj še ne poznamo primerljivega verižnega montažnega traku. [...]

6. Nikakor ne kaže opustiti upanja, da bomo tudi znotraj fizike odkrili dober montažni trak, enako učinkovit, kot je darvinizem v biologiji. A celo v nenavzočnosti vsestransko zadovoljivih trakov, [...], so razmeroma šibki montažni trakovi, s katerimi razpolagamo zdaj, ob podpori antropičnega načela očitno boljši od hipoteze o nebeškem škripčevju oziroma inteligentnem načrtovalcu, saj ta izpodkoplje samo sebe.

Na osnovi tega argumenta Dawkins sklene, da se »hipoteza o bogu« izkaže za nevzdržno.

Tako imamo pred seboj sklep (osrednjo tezo knjige) in 6 razlogov, ki ta sklep podpirajo. Vrednost takega argumentativnega zapisa počiva v njegovi jasnosti in odprtosti za razpravo. Dawkins z njim, tako kot vsak pošten znanstvenik, položi karte na mizo in nas povabi h kritičnemu premisleku. Stava pri tem je preprosta: sklep je vprašljiv, če lahko utemeljeno podvomimo v bilo katerega med šestimi razlogi.« (Adam, 2008)

Kritiki so recepcijsko večinoma razdeljeni po ideološki liniji. Publikacije, bližje levici, so knjigo toplo sprejele (npr. v slovenskem medijskem prostoru jo *Mladina* oceni z najvišjo možno oceno, tj. pet plusov), medtem ko mediji, bližji katoliškim in ostalim religioznim krogom, hitro pograbiyo zgoraj omenjeno stavo in se vanjo zaženejo kot stekli psi. Problem katoliške kritike tiči v njeni vzvišenosti in pomilovanju ter nepriznavanju dejstva, da celotna ateistična miselna družina ne priznava teoloških faktorjev in debat na polju posvetnega in sekularnega. S teološkimi argumenti pač ne gre ovračati neke teze, katere osnovna premisa je ravno v izpodbijanju in zavračanju teološkega diskurza. Kritik Anže Zupančič določene dele označi za »nekorektne razmisleke« in da gre za knjigo za že prepričane. Vsaj zadnji del lahko brez pretiranega naprezanja ovržemo. V letošnjem letu je iraški emigrant Bassam Al-Baghdadi knjigo prevedel v arabščino in jo postavil na medmrežje, od koder je bila sneta že več kot desetmilijonkrat. Od tega so bili v tridesetih odstotkih prejemniki

državljeni Savdske Arabije, torej države, ki bi jo po Zupančičevi teoriji knjiga komaj oplazila, tako pa sedaj tam tri milijone ljudi z branjem dobesedno tvega glavo.

Christopher Hitchens: Bog ni velik

Žal že pet let pokojni velik kritik religije se je rodil leta 1949 in bil pri rosnih osmih letih poslan v internat, saj je bila njegova mati prepričana, da je to nujnost, da bo nekega dne lahko tudi on del višjega britanskega razreda. Študiral je filozofijo, politiko in ekonomijo in se po diplomi ukvarjal z novinarstvom ter v okviru svojega poklica prepotoval velik del sveta, in ravno na teh potovanjih je utemeljena knjiga *Bog ni velik, kako religija vse zastrupi*.

Gre za avtorjeva esejiistična, pogosto sarkastična razmišljanja razdeljena na posamezna poglavja, v katerih na podlagi svojih izkušenj povzema, zakaj so religije po njegovem tako absurdne. Tako nam predstavi dilemo, ki mu jo je na neki okrogli mizi navrgel konservativni ameriški radijski komentator. Bi se ponoči v zakotni ulici počutili bolj varne, če bi se večja skupina moških, ki se nam približuje, vračala od maše? Hitchens to tezo preveri na različnih geografskih lokacijah. Bi se počutili bolj varne v Belfastu, kjer že leta prihaja do trenj med katoličani in protestanti? Mogoče v Mumbaju, kjer se pogosto razplamtijo konflikti med muslimani in hindujci? Kaj pa v Bejrutu, kjer prihaja do pobojev med muslimani in kristjani, Kolumbu, kjer še prihaja do nasilja med budisti in hindujci, in navsezadnje v Bagdadu, kjer teče kri zaradi konflikta med suniti in šiiti? Dilema se je dokončno razrešila sama od sebe, saj je nekaj dni po debati prišlo do napada na Svetovni trgovski center. Kot se je izkazalo pozneje, so džihadisti svoj pohod začeli ravno po maši. (Štefančič, 2007)

Hitchens organizirano religijo označi za nasilno, rasistično, nerazumno, nevedno, nestrpno, plemensko in sovražno do številnih družbenih skupin, predvsem do žensk in otrok. Osnovna premisa je, da je religijo ustvaril človek in je tako le odslikava vseh človekovih strahov in demonov. Z ovračanjem Boga se sploh ne ukvarja (ostane na ravni institucije, ki z njim operira), saj naj bi bil ta samo neobstoječi produkt, ki ga tržijo različne religije, s katerimi Hitchens obračunava. Kot glavni dokaz, da je religija resnično človeški proizvod, ponuja dejstvo, da se niti njeni stvaritelji ne strinjajo o

tem, kar pravijo guruji, odrešeniki in prerok, ki jim sledijo. Verniki kljub vsemu trdijo, da poznajo vso resnico. Prepričani so o obstoju Boga in celo vedo, kaj ta od njih zahteva, kako si je zamislil družbo ipd. Hitchens na podlagi tega izpelje, da so verniki naduti, njihova religijska prepričanja napačna, verovanje pa naj bi tako počasi zamrlo, a nikoli dokončno. Čeprav je po njegovem treba močno omejiti vpliv religije na družbo, smo ljudje še kar bitja, ki se razvijajo, in je tako religijsko verovanje dokončno neodpravljivo. Dokler se ne rešimo strahu pred smrtjo, pred neznanim in drug pred drugim, nas bo spremljala in skušala nuditi uteho, čeprav z napačnimi prepričanji. Zaradi tega dejstva avtor pravi, da verovanja, tudi če bi lahko, ne bi prepovedal.

Kot dolgoletni vojni dopisnik se je lahko osebno prepričal o grozodejstvih, ki so bila storjena v imenu religije. Njegovo prepričanje je, da religija ubija, ogroža civilizacije in lahko človeštvo pahne na rob izumrtja. Dokaže tudi, da se ljudje zaradi religije ne obnašajo nič kaj lepše. Na filozofskih temeljih utemeljuje, da sta etika in morala od religije popolnoma neodvisni. Ko ljudje oznanjajo, da verovanje pomaga civilizirati družbo in skrbi za osebno rast, to pomeni le, da jim je zmanjkalo argumentov. Krepostno vedenje nikakor ne dokazuje, da so verska prepričanja, ki jim posameznik sledi, tudi resnična. Moralnost torej ni stvar verujočih, saj navsezadnje med njimi najdemo tudi tiste, ki se nikakor ne ravna po njenih smernicah. Sama religija naj bi bila sicer nemoralna, kot posebej izpostavlja Hitchens, a to ne izhaja iz njenih številnih zločinov, temveč samih predpostavk, na katerih operira. Grožnje z večnimi kaznimi, zahteva po neprestani pokori, mamljenje z nagradami ..., vse to naj bi bilo po avtorjevem mnenju globoko sprevrženo. (Gantar, 2011: 56–57)

Mogoče še največji vtis pusti nastanek mita o materi Terezi⁸, ki velja, zdaj tudi »uradno«, po »potrjenih« dveh čudežih za svetnico. Hitchens zgolj navede zapis pričevanja snemalca Kena Macmela, saj dodatno pojasnjevanje sploh ni potrebno:

»Med snemanjem *Nečesa lepega za boga* so nas popeljali v zgradbo, ki jo je Mati Tereza imenovala Hiša umirajočih. Režiser Peter Chafer je rekel: »Tu je pa zelo temno. Misliš, da lahko kaj posnamemo?« BBC je malo pred tem prejel pošiljko novega Kodakovega filma, ki ga pred odhodom nismo imeli časa preizkusiti. Petru sem dejal: »Poiskusimo, saj nas nič ne stane.« In smo snemali. Ko smo se čez nekaj tednov, čez mesec ali dva, vrnili domov, smo si v predvajalni dvorani studia Ealing ogledovali nemontiran material in med drugim so nam zavrteli tudi posnetke Hiše umirajočih. Bilo je presenetljivo. Videla se je vsaka podrobnost. Rekel sem: »Izredno neverjetno.« Hotel sem dodati

⁸ Tako je navedena v knjigi.

»Trikrat hura za Kodak,« a nisem mogel, ker se je Malcolm, ki je sedel v prvi vrsti, obrnil nazaj in rekel: »To je božja luč! Zaradi matere Tereze. Boš videl, stari moj, božja luč je.« Čez tri ali štiri dni pa so mi začeli telefonariti novinarji londonskih časopisov, ki so govorili takšne reči: »Slišimo, da ste se z Malcolmom Muggeridgem pravkar vrnili iz Indije in da ste tam videli čudež.« (166–167)

Ayaan Hirsi Ali: Heretic: Why Islam Needs a Reformation Now

V Somaliji rojena pisateljica in aktivistka s knjigo *Heretic: Why Islam Needs a Reformation Now* skuša doseči, da bi številnim muslimanom in ognjenim zagovornikom islama na Zahodu postalo nerodno. To sploh ni težko opravilo, če upoštevamo žalostno stanje islama, ki so ga s svojim sejanjem strahu in številnimi grozodejstvi uspešno ugrabili teroristi. Hirsi Ali nam vsem pred očmi razgrne, kako močno smo se že privadili tovrstnemu nasilju. V uvodnem poglavju uporabi novico o terorističnem napadu, iz katere pa izpusti vse glavne podrobnosti razen dveh podatkov. Da so bili teroristi oblečeni v črno in da so vzklikali Alahu akbar. Psihološki trik je več kot uspešen, saj že osebe z zelo malo domišljije lahko brez težav zapolnijo prazne vrzeli z napadom na satirični časopis, eksplozijo v Bagdadu, fantovsko šolo v Pešavarju, ugrabitvami v Nigeriji itd. Po njenem mnenju so liberalci in tudi sami muslimani predolgo vztrajali, da so to le odmiki od pravega islama, ter tako omogočili vzpon fundamentalizma in v enaki meri nacionalizma, ki je nastal kot reakcija. Odmik od pravega islama po njenih besedah sploh ne obstaja, saj so vsi ti napadi posledica ideologije, zakoreninjene globoko v sam islam in nauke preroka Mohameda. Ta ideologija preprosto ni ideologija miru.

Zaradi teh trditev je avtorica že praktično vse svoje življenje tarča groženj s smrtjo. Pljuvajo jo tudi številni posvetni kritiki. Kot sama pravi, jo za krivoverko označujejo tako muslimani, ki jo imajo za odpadnico, kot zahodni liberalci, saj naj bi žalila njihova multikulturna prepričanja. Od tod tudi naslov njene knjige z jasno izraženo mislijo – islam se mora reformirati. To sta storili ostali dve abrahamovski religiji. Šlo je za boleč in dolgotrajen proces, a blagodejen učinek na celoten sodobni svet, ki živi s pridobitvami dobe razsvetljenstva, je velik. Nekoč je zagovarjala dejstvo, da islam brez močne nadvlade sekularizma nikoli ne bo mogel postati zmernejši, a je po arabski pomladi svoje mnenje spremenila, saj je znotraj muslimanske skupnosti prepoznala skupino, ki bi lahko sprejela reformacijo.

Koran razlikuje med 86 poglavji (surami), ki so bili Mohamedu razkriti v Meki, in 28, ki jih je spoznal med pregnanstvom v Medini. V prvem delu so poudarjeni edinost Boga, čudeži, modrosti prerokov in opis pekla. V Medini pa se Mohamed znajde v novi vlogi sodnika, zakonodajalca in vojaškega poveljnika. Njegovi podaniki, ki so vztrajno naraščali v številu, so za spopad z močnejšimi sovražniki potrebovali sporočila, ki so bila bolj militantna, izključujoča ter legalistična. Prvotna sporočila razglašajo, da v veri ni prisile, sura iz Medine pa pravi, da naj muslimani nevernike, ki so prelomili besedo, dano preroku, najdejo in pobijejo povsod, kjer jih najdejo. Ta sura je očitno nastala zaradi ohranjanja vojaške discipline. S pomočjo teh razlik Hirsi Ali muslimane razdeli na muslimane, ki večji poudarek dajejo splošnim in strpnejšim sporočilom iz Meke, in medinske muslimane, ki v ospredje postavljajo bojvitejše dele in se orientirajo po poznejši muslimanski tradiciji, ki zahteva strogo kaznovanje in predanost džihadu. Ocenjuje, da je slednji obliki podvrženih okoli 48 milijonov muslimanov (3 %), čeprav ne razkrije, kako točno je prišla do tega podatka. Velika večina muslimanov naj bi bila »častilcev Meke«, kot sama poimenuje muslimane, ki so bolj nagnjeni k prvotnim suram. Te vernike okarakterizira za zveste temeljni veri in ne nagnjene k nasilju. Obstaja pa še manjša skupina »prenoviteljskih muslimanov«, ki se kot ona zavzemajo za reformo, da muslimani kot celota ne bi bili podvrženi večnemu krogu ideološkega nasilja. Prepričana je, da prenovitelji lahko vplivajo na častilce Meke in jih odvrnejo od nasilnih interpretacij medinskih fundamentalistov. V svojem načrtu izpostavi pet verskih doktrin, ki bi jih bilo potrebno reformirati ali v celoti opustiti: dogma o nezmotljivosti preroka Mohameda, dobesedno tolmačenje Korana, dajanje prednosti življenju po smrti pred sedanostjo, šeriatsko pravo in »druga islamska jurisprudenca« (džihad).

Vsem, tudi popolnim nepoznavalcem, je jasno, da gre za zelo zahteven seznam, kar prizna tudi sama avtorica, a doda, da še zdaleč ni prva, ki se zavzema za reforme. Njeno upanje je, da muslimane vzpodbudi vsaj do te mere, da pride do resne razprave o teh vprašanjih⁹. (Rodenbeck, 2016: 34–38)

⁹ Vprašanja, kot so: zakaj je najstarejša različica *Korana* starejša kot sam Mohamed, v raju muslimanske moške čakajo device ali grozdje, o norčevanju pisca Mohamedovih izrekov iz svojega preroka zaradi zelo čudnih napotkov ter jezikovnem spreminjanju *Korana*, katerega rezultat je, da zahteva, da naj se ženska opaše okoli ledij, postane klic po burki. Več o tem in še številnih drugi dilemah si je možno prebrati v junijski številki *Globala* iz leta 2016. Članek nosi naslov Urok preroka Mohameda.

Literarni del

Na podlagi izbrane teoretske literature lahko prepoznamo nekaj značilnosti novega ateizma in izpeljemo splošno definicijo, ki bi se glasila nekako takole:

Novi ateizem je podtok sodobnega ateizma z elementi antiteizma, ki na osnovi sekuralizma, humanizma in moderne znanosti negativno vrednoti religije in njihov vpliv na družbo ter se zavzema za njihovo prenovu oz. postopno odpravo.

V nadaljevanju bom s pomočjo tega vedenja obravnaval nekaj sodobnih tekstov, ki so bili večinoma spisani pred nastankom novega ateizma, a se jih da brati na novoateistični način, saj prikazujejo družbe in posameznike, ki jim je bilo delovanje na različnih področjih tako ali drugače okrnjeno ali zaznamovano zaradi organiziranih verskih skupnosti. Novoateističnih elementov v literaturi ni težko prepoznati. Bolj problematično je določiti časovni okvir, do koder je takšno branje še možno. Sam sem prepričan, da mora biti zadoščeno vsaj trem kriterijem, in sicer: avtor mora biti deležen zahodne¹⁰ izobrazbe, mora ustvarjati v industrijski oz. postindustrijski družbi, ki je že ponotranjila vsaj minimalno mero znanstvenih odkritij, in poleg tega se avtor mora vsaj bežno poistovetiti s sekularno moralo in njenim vrednostnim sistemom, da tako lahko oriše literarni konflikt med likom in družbo ali družbo in religijo ter da posledično ni nagnjen k totalitarnim sistemom s kulti osebnosti. Navidezno mejo lahko, po mojem mnenju, postavimo nekje pri koncu druge svetovne vojne.

Kritika kolonializma v Globokih rekah José María Arguedasa

José Maria Argudeas je pravo poosebljenje hibridne identitete. Ko je bil star komaj tri leta, mu je umrla mati, in ker je njegov oče kot odvetnik veliko potoval, je na začetku prejšnjega stoletja odraščal sam z mačeho. Ta se zanj ni pretirano menila, zato so skrb zanj prevzeli Indijanci, ki so delali na posestvu. Ko je prvič spregovoril, je bilo to v indijanskem jeziku quechua, španščine pa se je naučil šele v šoli. Ker je bil njegov

¹⁰ V smislu, da je avtor seznanjen z zahodnim literarnim kanonom in vrednostnim sistemom s poudarkom na individualnosti.

materni jezik indijanski, mu je to omogočilo poseben uvid v kulturo, ki se je oblikovala davno pred prihodom kolonizatorjev, katerih jezik je sovražil. Čeprav je živel in ustvarjal mnogo pred pojavom novega ateizma ter njegovih zametkov, se njegovo literarno delo kljub vsemu lahko izvrstno bere na novoateistični način, saj skozi oči otroka kritično prikazuje kolonialni, predvsem religijski nadzor nad avtohtonim prebivalstvom, proti kateremu se novi ateisti danes najbolj odločno zavzemajo. V nadaljevanju bom na nekaj primerih pokazal, kako je tovrstno branje tega dela popolnoma mogoče.

Roman se uvršča med mitološke in pokrajinske romane. Tako so prisotni tudi številni mitološki motivi, za katere lahko rečemo, da poleg magičnega pridiha nosijo tudi uporniški element. Vsi izvirajo iz indijanskega kognitivnega sveta in za Ernesta (14-letni glavni lik, ki izhaja iz mešanega kulturnega okolja) predstavljajo povezavo s tem svetom in hkrati zavračanje španske kulture, s katero prihaja v stik v jezuitski šoli. Prvi od takih motivov je dvorišče, ki za Ernesta pooseblja zlo in uvajanje v svet belcev, predvsem v nov svet verstva, ki izpodriva staro, magično dožemanje sveta in ga s pomočjo jezuitov nadomešča s sliko avtoritarnega, neodzivnega božanstva. Dvorišče s časom dobi mehkejšo podobo po zaslugi indijanske vrtavke zumbayllu, ki predstavlja naslednji motiv. S to vrtavko lahko lik vstopa v stik z nadnaravnim. Predstavlja si, da lahko z njeno pomočjo, čez mnoge gore in doline, komunicira s svojim očetom. Predmet je tudi simbol starega božanstva, saj Ernesto pred bojem z vrtavkami ne moli h katoliškemu Bogu, ampak za pomoč prosi staro indijansko božanstvo, katerega podaljšek Ernesto vidi v zumbaylluju. Pomemben je tudi motiv reke, ki simbolično ločuje svet Indijancev in belcev, saj čeznjo pobegnejo indijanski uporniki in norica, za katero se zdi, da je šele na mostu na reki zares svobodna, na koncu pa se prek nje mestu bliža še uničujoča kuga. Prav tako se glavni lik z njo identificira in napaja z življenjsko energijo. Naslednji je motiv dreves, predvsem drevesa na dvorišču Ernestovega strica, ki je že popolnoma olupljeno, ubogo, praktično mrtvo. Stric je izredno bogat, nosi oguljen suknjič, vztrajno hodi k maši v cerkev, ki stoji na temeljih indijanske zgradbe, in je popolnoma prevzel španske navade. Za Ernesta predstavlja srhljivo podobo in drevo je simbol indijanske dediščine, ki na njegovem posestvu umira. Ernesto drevo tudi objame v slovo. Zadnji je motiv glasbe, ki poraja mnogo vprašanj. Eno izmed njih je naslednje: do katere mere je mogoče sobivanje indijanske kulture pod jarmom španske, da avtohtono

prebivalstvo še zadrži svoje dojemanje okolja, narave, religije in življenja? Da je njihova kultura zanje univerzalna, ne da bi se pri tem pretirano spremenila in razcepila pod vplivom španskih prišlekov. Pesem postane jezik indijanskega sveta, ki izraža moč trpljenja in poziv k upor. Čeprav tukaj ne gre za motive z značilnostmi novega ateizma, je njihova rdeča nit upor, in upor ter zavračanje novodobnega misijonarskega koloniziranja izražajo tudi ateistični misleci. (Ekart, 2011: 88–93)

Poleg tega v knjigi naletimo še na številne druge aluzije, ki kažejo na umiranje indijanske kulture. Tako Ernesto v gozdu gleda, kako lovci lovijo papige. Sprašuje se, zakaj jata ne pobegne. Zakaj se pred streli ne umaknejo? »Ostajale so na vejah, kričale, plezale po deblih in skakale z drevesa na drevo,« nam razkrije pripovedovalec. Fantiček prične metati kamenje, povzročati hrup, a nič ne pomaga. Lovci se samo smeji in nadaljujejo s pobijanjem papig. Na koncu papige privežejo na vrv in jih okrvavljene nosijo po ulicah.

Čisto novoateistični pridih ima tudi odlomek, kjer Ernesto s predstojnikom jezuitske šole obišče (v času uporov) plantažo, kjer bičajo neubogljive indijanske delavce. Vsi se zberejo okoli duhovnika in ta jim ponudi tolažljivo besedo. Izreče nekaj podobnega kot mati Tereza in njeno prepričanje, da te trpljenje približa Bogu. S svojo besedo jih napeljuje k ponižnosti in nadaljevanju bednega življenja, saj jim bo v raji vse poplačano. Tukaj se razkrije moč religije pri ohranjanju obstoječega stanja, ki omogoča nebrzdano izkoriščanje. Pokaže se interes religije, da se mizerno stanje nadaljuje, saj jo slednje napolnjuje z vedno novimi in novimi verniki, ki drugje ne vidijo izhoda.

Še najbolj pretresljiv in hkrati simboličen je prizor, ko se vsi, ki so zboleli za kugo, zgrnejo nad mesto in se zberejo v cerkvi, ki pa tokrat ne zvoní. Utihne, kot da bi umrla, in tja se odpravi tudi predstojnik, kot da je ponj prišla smrt, indijansko prekletstvo, ki bo z njim vzelo še vse, kar predstavlja. To začuti tudi Ernesto, saj se v odprtem koncu ne odpravi v smer, kjer ga čaka oče, ampak steče čez most in mitično reko na indijansko stran, za katero očitno ve, da mu s svojo magijo ne bo škodovala.

Literarno delo ima tako mnogo ateističnih izhodišč, a zaradi časa avtorjevega ustvarjanja in mističnega pridiha ne moremo govoriti o ateističnem kanonu, vseeno pa delo, kot že rečeno, beremo na ta način. Avtor v knjigo vključi tudi stranski lik ateista, učenca na jezuitski šoli, ki je najbolj razgledan in bister od vseh, a poleg tega

ga Ernesto dojema tudi kot najbolj nadutega, čeprav z njim nikoli ne pride v konflikt. Tako kot abrahamovski teisti tudi ateisti ne spadajo v njegovo okolje, saj vseeno izhajajo iz kolonizatorjevega kulturnega sveta. Lahko bi uporabili parafrazirane beseda Ernesta, ko si ogleduje dekle v krasni španski obleki in pravi, da gre za zvezdo, ki krasno sveti na drugem nebu.

Kritika religioznega nauka, strukture in upravljanja

V ta kontekst sodijo najbolj prepoznavna dela, ki se poslužujejo kritike z ateističnega stališča. Dva izmed njih sta zagotovo *Deklina zgodba* Margaret Atwood in *Evangelij po Jezusu Kristusu* izpod peresa Joséja Saramaga. Prva literarna stvaritev orisuje grozljivo podobo ZDA v 21. stoletju, ko verski fundamentalisti prevzamejo oblast in si državo ukrojijo po svojih bolnih fantazijah. Ustvarijo brezčutno družbo, v kateri imajo ženske zgolj funkcijo rojevanja, moški pa skrbijo, da se obstoječi red ohranja. Kdor se upre, ga doleti huda kazen. Zahtevana sta popolna poslušnost in ustrežljivost. Realnost, ki mogoče ni tako močno zapisana fikciji, če samo preletimo novice aktualnih ameriških predsedniških volitev. K sreči je v knjigi nakazan propad takšnega sistema in upanje na boljšo republiko ter bo tako obstajala vsaj ena preroška svetla točka, če Ameriko in svet doleti prekletstvo predsedništva Trump.

V Saramagovi knjigi spremljamo življenje Jezusa Kristusa, njegove dialoge z Bogom in Satanom, upiranje avtokratskemu očetu, prve ljubezenske korake z Marijo Magdaleno in predvsem obširno in kirurško natančno kritiko skozi prizore iz Svetega pisma, ki so avtorja, ki je bil obtožen blasfemije, spravili v kar nekaj težav. Za obe deli je več kot očitno, zakaj se ju lahko obravnava v novoateističnem kontekstu, saj sta v tem oziru praktično samorazlagalni, zato se bom raje osredotočil na še eno zelo znano Saramagovo literarno mojstrovino, ki pa ponavadi ni deležna novoateistične obravnave.

José Saramago: Esej o slepoti

O *Eseju o slepoti* se razglablja kot o svarilu, kako nizko lahko človek pade, kadar prvinski nagoni privrejo na dan, npr. ob izgubi enega od čutil. Kako močno smo vezani na naše biološke receptorje, s katerimi dojemamo svet. A vendar je skozi analizo avtorjevih številnih ciničnih komentarjev možen tudi pogled izza novoateističnih okularjev.

Ko izbruhne epidemija slepote, nihče točno ne ve, kdaj bo ta minila. V neki televizijski oddaji eden od komentatorjev metaforično izreče, da je epidemija kot puščica, ki je izstreljena v zrak, in ko bo ta dosegla maksimalno točko, bo tudi pričela hitro upadati. Svojo analizo pospremi z vzklikom Bog daj, ob kateri avtor¹¹ dvoumno zapiše, da se je s to emanacijo komentator vrnil »k vsakdanjosti človeških odnosov in epidemiji kot taki«. (114) Seveda lahko predpostavljamo, da je s tem zgolj meril na vrnitev iz metaforičnega v realnost, a vendarle ima lahko citat globlje sporočilo, kjer je prava metafora le slepota, saj je ljudem na oči sedla verska epidemija. Poslana od »Boga«, ki je s to frazo ravno primerno izpraznjen, da je očitno, da smo si prekletstvo nakopali sami, kot si moramo ponavadi krvavo prigarati tisto, za kar rečemo, »da bi le Bog dal«.

Sama teorija ne zveni več tako za lase privlečeno, če v zakup vzamemo naslednje dejstvo. Epidemija slepote se širi s strahom, kar je vidno samo nam bralcem in pa glavni protagonistki. To je najbolj nazorno prikazano, ko je umobolnica razdeljena še na dva bloka. Enega, ki vidi, in drugega, ki ne. Ko se meje med njima zabrišejo in tistih nekaj revežev, ki še vidijo, beži pred slepci, vidci v trenutku oslepijo. Oslepijo zaradi strahu. Pozneje so se zaradi strahu vsi pripravljene razčlovečiti in popolnoma podrediti spolnim izpriencem, ki prevzamejo zaloge hrane. Strah je gonilo slepote. In ravno to je ključno, saj glavnina psihologov, sociologov, filozofov, novoateistov itd. kot glavni motivator označuje ravno strah, zaradi katerega se ljudje zatekajo v tesen objem religij. Ponovno se pokaže, da je epidemija lahko simbol za versko kugo. Vidi pa le glavni ženski lik, ki kljub vsem grozljivim preizkušnjam ostaja trden. In vidi, kakšna grozodejstva povzročajo ljudje, ki jim je na oči legla slepota.

¹¹ Gre za enak postopek komentiranja, ki se ga poslužuje Salman Rushdie v svojih *Satanskih stikih*, ki so obširno analizirani v nadaljevanju.

Avtor vključi še več komentarjev, ki neposredno zadevajo vernike in religijo. Tako na strani 237 eden od likov izreče, da so vsi pripovedovali o dogajanju v mestu tako, kot vsi govorijo o stvarstvu. Torej vsi vedo, kaj se je zgodilo, čeprav nikogar sploh ni bilo tam. Pomenljiv je tudi del besedila na strani 241, kjer ena od stranskih oseb verske interprete označi za oblast, saj naj bi ti, kot si sami domišljajo, točno vedeli, kakšen je pekel, da lahko z njim grozijo in drugim zapovedujejo, kakšno mora biti njihovo početje. Sama formulacija je zelo dvomljivo zapisana in del povedi, ki pravi »kakor zatrjujejo oblasti«, spet lahko razumemo kot neposreden avtorjev nagovor. Na strani 250 žena prvega slepca reče, da jih sedaj lahko vidi le Bog, temu pa je dodana pripovedovalčeva pripomba, da je »kljub vsem zmotam in protislovjem ohranila trdno vero«. Odnos avtorja do religij, ki se slika skozi našete in še številne druge komentarje, je tako več kot jasen.

Največji potencialni namig na ateistično branje pa se razkrije na strani 284, kjer gruča slepcev vstopi v cerkev, kjer imajo vsi svetniki prevezane ali prebarvane oči. »/.../ ta duhovnik je moral biti največji bogoskrunitelj vseh časov in vseh veroizpovedi, najbolj pošten, najbolj človeški, tisti, ki je tukaj končno priznal, da Bog nima pravice videti /.../ dobro sem ga poznal, nikoli ne bi naredil česa takega, /.../« Kot ena od literarnih oseb v nadaljevanju ugiba, nikoli ne vemo, česa smo sposobni v času stiske, a vendarle – kaj pa če je pisatelj to prizorišče pripravil samo za nas, ne toliko za literarne like, ki se gibajo v njem? Potem je sporočilnost jasna. Svetniki in Bog nas ne vidijo, saj Bog ne obstaja in enako ne življenje po smrti. Po tej teoriji nam tako ostane zgolj gola religija – slepota.

Svoje razmišljanje o tem romanu in teizmih nasploh lahko za konec najbolje strnemo še z enim citatom. »Zdi se mi, da vidim, bolje je biti previden, vsi primeri niso enaki, navadno se celo govori, da ni slepot, ampak le slepci, a izkušnje iz prejšnjih časov so nam kar naprej ponavljale, da slepcev ni, ampak le slepote«. (289)

Was ist Maribor: Igra o Antikristu: Oratorij po mariborski nadškofiji

Igra, ki jo je leta 2014 pripravil kolektiv Was ist Maribor, je nekaj posebnega celo v svetovnem merilu, saj (vsaj kolikor je meni znano) ni dramskega dela, kjer bi igralci

peli in hkrati v resni maniri secirali grehe lokalne prevladujoče verske skupnosti. Še najbližje pride *The Book of Mormon*, a tam gre za muzikal, tukaj pa za neke vrste peto dramo oz. performance, ki med sabo meša različne žanre.

Ker je od same predstave minilo že skoraj dve leti, posnetek, na podlagi katerega bi lahko opravil analizo, pa ne obstaja, v nadaljevanju prilagam rahlo skrajšani strjeni vtis in oceno Jere Krečič.

»Dogajanje je umeščeno na Slomškov trg v Mariboru, kjer je prišlo do avtomobilske nesreče, karambola (ki aludira na angleški izraz za nesrečo in za finančni zlom – crash). Iz poškodovanega BMW-ja drug za drugim prihajajo staroste slovenske Cerkve in očitelje prosijo za pomoč. Množica – ljudstvo, ki se zbere na kraju nesreče – jim bo priskočila na pomoč v primeru, če bodo prepričljivo pojasnili svojo vlogo pri usodi mariborske nadškofije.

Po vrsti se tako na odru zvrstijo Franc Rode (Saša Čano), Ivan Štuhec (Edvard Strah), Anton Stres (Tomaž Štular) in Mirko Krašovec (Branko Robinšak), vsak s svojo arijo in linijo obrambe, ki se razteza od Rodetovega »Jaz nimam nič s tem«, Štuhečevega »Krivi so drugi«, do argumenta o komunističnih stricah, ki so preprečili reprogramiranje cerkvenih kreditov. Že sam spoj nečesa tako vzvišenega, kot je operno petje, z zemeljskimi vprašanji kreditov, slabih naložb ipd. je vir komedije in humorja, ki se drži vse predstave.

Pri tem je ključno, da učinek komedije ne izvira iz smešenja cerkvenih dostojanstvenikov, ampak iz nekompatibilnosti med duhovniškim mandatom, ki bi ga morali ti dostojanstveniki opravljati, in njihovo vpletenostjo v zadeve vulgarne materialnosti (kot je privatna lastnina, kopičenje bogastva). Predstava tako razgalja diskrepanco med deklariranimi načeli Cerkve in njenim dejanskim ravnanjem oziroma težnjami.

Če se avtorji za prikaz tega protislovja zatečejo k dovolj zahtevni glasbeno-gledališki formi, pa, denimo, poskušajo v sceni z rešilcem fikcijo predstave porušiti. Ta prizor predstavlja nekakšno bizarno intervencijo, v katerem bolničarja naključnemu neznancu, ki toži, da ga boli noga, postopoma in čisto nazorno odrežeta vse ude ter na koncu še del glave.

Dovolj dvoumno sceno (smo postali družba, ki svoje deprivilegirane dele raje odpiše, kot jim pomaga?) morda lahko razumemo kot orodje, s katerim avtorji razblinijo gledalčevo potopljenost v dovolj humorno zasnovano glasbeno predstavo.

Umetniški kolektiv tako Antikrista gradi na zanimivi meji: med moralko, ki že tako deluje kot parodija same sebe, in njeno razgradnjo. V tem smislu je metoda predstave brechtovska. Potujitveni učinek je še posebej izrazit proti koncu, ko smo se že seznanili z lamentacijami vseh ponesrečencev in na oder kot v kakšnem varieteu priteče pritlikavec, ki občinstvu razgali, da gledamo le predstavo, da so Rode, Štuhec, Stres, Krašovec na odru v resnici le prvaki ljubljanske Opere.

V brechtovskem duhu se Igra o Antikristu tudi konča. Ko namreč ljudstvo – ulično sodišče – sklene, da bo ranjencem pomagalo, cerkveni dostojanstveniki odpojejo novo Veselo oznanilo: to naznanja in pozdravlja pravega Boga ali Antikrista – kapitalizem.

Igra o Antikristu s svojo nenavadno temo in še posebej njeno edinstveno izpeljavo do zaključne poante prepriča predvsem kot gledališka gesta, ki vznemiri, zdrzne, žuli. Njen humor in brutalnost, njena neposrednost in drznost imajo kvaliteto redkih umetniških del, da namreč gledalca držijo in dražijo še dolgo po ogledu.

S svojo monumentalno izvedbo, ki jo hkrati vseskozi reflektira, je toliko predstava o tem, kako je centralna moralna institucija pokleknila pred kapitalističnim bogom, kot o statusu same umetnosti, ki se ne pusti vselej potisniti v varno zavetje pozabe ključnih družbenih travm.« (Krečič, 2014)

Dramska igra je bila deležna kar nekaj kritik, enako ravnanje režiserja, ki naj bi ocenjevalki Radia Študent celo grozil, a vendarle se mi zdi, da gre za prelomno delo. Vsaj v smislu novega ateizma, v katerega val z lahkoto uvrstimo to igro, saj se ta še nikoli prej ni skozi celo predstavo tako jasno udejanjal na odrskih deskah. Pričakovanja zainteresirane publike so bila po mojem mnenju preprosto previsoka.

Kritika odnosa religij do žensk in spolnih (ter drugih) manjšin

Khaled Hosseini: Tisoč veličastnih sonc

Najbolj vidni in prepoznavni predstavnik te kategorije je zagotovo Khaled Hosseini, saj ga v naročje novega ateizma potisne domnevni neoorientalistični diskurz¹². Kritiki¹³, ki se ukvarjajo z orientalizmom, mu očitajo, da Afganistan, od koder avtor prihaja, prikazuje kot barbarsko in necivilizirano državo tretjega sveta. Domnevna napaka, ki jo pisatelj zagreši, je, da je od svojega enajstega leta naprej, torej odkar živi v Združenih državah, ponotranjil vrednote Zahoda (človekove pravice, enakovrednost moških in žensk, splošne svoboščine) in kot tak ni več sposoben subjektivno dojeti in sprejeti dediščine svojih bivših sodržavljanov. Tako njegovo delo fikcije ne odraža realističnega stanja afganistanske družbe. Očitajo mu razpihovanje predsodkov do

¹² Torej diskurz, ki ga uporabljajo posamezniki iz Orienta (ko govorijo o Orientu), ki sedaj bivajo na Zahodu.

¹³ El Habib Louai, Feroza Jussawalla itd.

muslimanov in orisovanje lažnega nasilnega podjarmljenja žensk. Njegovo delo naj bi utrjevalo štiri vrste stereotipov:

- 1.) Prvi od njih je predstava, da so muslimanski moški sovražni do žensk. To naj bi potrjeval lik Džalila, ki (dokler ima denar in moč) neovirano počne, kar hoče, in ima tudi več žena. Drugi lik nasilnega moškega predstavlja Rašid, ki se iz začetnega ljubečega moža spremeni v objestnega seksualnega manijaka. Prav tako je Marjam prisiljena v poroko, s čimer naj bi avtor nerealistično prikazal kulturo porok v islamskih državah.
- 2.) Drugi domnevni stereotip predstavlja prisilo, da ženska nosi burko. Zahodne bralce naj bi asociirala na žensko podrejenost in fanatičnost.
- 3.) Tretji stereotip naj bi bil, da si v Afganistanu oz. muslimanskem svetu nasploh bolj želijo, da bi bil otrok fantek kot pa punčka. Rašid si goreče želi moškega potomca in se pripravlja izključno na fantka, ko pa Marjam splavi, za nesrečni dogodek okrivi njo in s tem utrdi pogled na zaostalega ter nasilnega muslimanskega moškega.
- 4.) Zadnji stereotip, ki ga očitajo pisatelju, pa je prepričanje, da slabo razvite države potrebujejo okupacijo katere od velesil, da dosežejo napredek. To naj bi bilo očitno pri opisovanju sovjetske invazije in naštevanju dobrega, ki ga je ta prinesla (pravice žensk). Enako naj bi bilo razvidno pri optimistični sliki prihodnosti Lajle pod ameriško okupacijo. (Cigole, 2013: 18–21)

Na tem mestu bi lahko za vsakega od teh stereotipov poiskal nešteto člankov, statistik, javnih mnenj, ki bi jih orisala ne v barvah predsodkov, ampak kot čisto realna dejstva (seveda ne za vse muslimanske države, a Afganistan gotovo), a se mi to ne zdi smiselno početje. Preprosto bom raje na ravni primerjalne književnosti skušal jedrnatov ovreči pomisleke nekaterih kritikov. Rekel bi, da vsi povrsti pozabljajo, da se Hosseinijev roman dogaja znotraj družine, tako kot recimo že njegovo prejšnje delo *Tek za zmajem*. Avtor nam omogoči vpogled v družinsko intimo, stiske njenih članov in kako se posamezniki v tej skupini odzivajo na spremembe časa. In če to vzamemo v zakup, je lik nasilnega moškega v primerljivi literaturi z dogajalnim prostorom nekje na Zahodu res takšna redkost? Ne bi mogli sklepa preprosto spremeniti iz »gre za družinsko nasilje, ker gre za Afganistan« v »gre za družinsko nasilje v Afganistanu«? Enako imamo v zakladnici zahodne literature tudi nešteto primerov šovinističnega moškega, ki si želi izključno moškega

potomca. Za ta dva stereotipa bi torej lahko rekli, da imata v romanih, ki zgodbo podajajo z vidika družine, enako pojavnost tudi v našem svetu. Kaj pa naprej? Sploh za stereotip o prisili sem izredno presenečen, da je sploh kategoriziran kot stereotip. Kot da bi kritiki domnevnega neoorientalističnega diskurza pozabili, da je bila burka in moško spremstvo v talibanski državi zakonsko zapovedano. Še več, Lajlo vojaki celo brutalno pretepejo, ko sama skuša obiskati svojo hčerko v bolnišnici. Enak argument velja pri četrtem stereotipu. Komunisti so najnižjo starost deklet za poroko zvišali na šestnajst let, zapovedali njihovo izobraževanje in imeli namen prepovedati prisilne poroke. Bilo bi zelo smešno, če avtor tega dogajanja in vpliva na člane družine ne bi vključil v roman, ki se dogaja v času okupacije. Ni avtorjeva krivda, da je v tem času s strani okupatorjev dejansko bil dosežen socialni napredek. Podobno velja za okupacijo ZDA, čeprav je res, da je tukaj pozitiven učinek nekoliko bolj vprašljiv.

Avtor pri svojem pisanju, vsaj po mojem mnenju, ne uporablja stereotipnih podob, nedvoumno pa poda kritično oceno preteklega zgodovinskega dogajanja. Ta pogled je skladen s pogledi novega ateizma. Še toliko bolj njegovo literarno stvaritev pod novoateistično okrilje potisnejo zgoraj ovrženi pomisleki.

Colm Tóibín: Mojster

Literarno delo, za katerega bi se na prvi pogled zdelo, da najmanj od vseh do zdaj naštetih omogoča branje, ki bi vsaj približno spominjalo na novi ateizem. A vendar iz pisateljeve izbire tematik in predvsem poznavanja avtorjevega opusa lahko rečemo, da je to mogoče.

Tóibín se v biografskem romanu o ameriškem pisatelju Henryju Jamesu dotakne številnih za današnji čas perečih vprašanj. Tako nam približa versko razdeljeno Irsko, kjer protestantje živijo po bogatih dvorcih, katoličani pa životarijo v popolni bedi. Na istem primeru nam oriše tudi nacionalistični naboj, ki preveva zatirane Irce. Henry je predstavljen kot večni migrant, ki nikakor ne najde miru in potuje po svetu, da hrani svoj pisateljski talent. Nikjer ni zares doma. Migrantska identiteta tako postane ena od osrednjih tem. In nazadnje si pisatelj pokojnega avtorja zamisli kot istospolno usmerjenega. Henry James je v tem delu fikcije pisatelj zato, da lahko pobegne pred

svetom. Svetom, v katerem spremlja tragičen sodni proces proti Oscarju Wildu in spoznava, da ne bo nikoli mogel biti zares tak, kot v resnici je. Tako mu ostane samo še umik, distanca in večna samskost, vse, kar je v svetu pisateljevanja popolnoma sprejemljivo, drugje pa vedno ostro obsojano.

Colm Tóibín, sodobni irski pisatelj, se je v svojih preteklih literarnih delih že ukvarjal s podobnimi problemi. Predvsem z migracijami protestantov v katoliške dežele in njihovimi težavami pri dojemanju novega sveta in spopadanju z vsakodnevnimi problemi. Na motiv tujca tako naletimo v *The Story of the Night*, kjer je glavni lik Argentinec, sin britanske matere, ki mora med sabo uskladiti dva svetova in v vojni vihri sprejeti še svojo seksualnost. V *Mothers and Sons* skozi kratke zgodbe spoznavamo povojno Španijo, spopadanje z različnimi vrstami represije, odnos homoseksualnost-religija itd. Najbolj prepoznaven avtorjev roman je filmsko adaptirani in za oskarja nominirani *Brooklyn*, kjer predvsem nacionalna in tudi verska identiteta mladi ženski ovirata pot do ljubezni in iskanja same sebe. Najbolj novoateistično delo v njegovem opusu pa je zagotovo *The Testament of Mary*, nekakšen posnetek Saramagovega *Evangelija po Jezusu Kristusu*, kjer Marija ne priznava, da je bil Jezus božji sin, in ne sodeluje s pisci ostalih evangelijev.

V povezavi z vsem prej naštetim lahko *Mojstra* v celoti aktualiziramo. Danes spremljamo cele reke ljudi, potrebnih pomoči, kako se vijejo skozi Evropo, a se v njihovo kožo in mišljenje, tudi zaradi velikih kulturnih in verskih razlik, ne znamo najbolj vživeti. Prikaz točno tega konflikta, a na nam bližjih skupinah znotraj krščanstva skozi izredno natančno in poglobljeno študijo oseb, ki jo uporablja avtor, lahko pomaga pri spreminjanju pogleda na begunce. Enako smo priča spopadu dogme religij s posamezniki z drugačnimi spolnimi usmeritvami, nazadnje na referendumu o zakonski zvezi, ki ga avtor v zgodovinskem kontekstu zelo dobro oriše. Predvsem pa je pomembno, kakšen pristop avtor uporabi v *Mojstru* in tudi ostalih delih v roko vanju z religijami. Te niso nikoli podvržene direktni kritiki, niti nikoli ne stopijo v ospredje, ampak so prikazane v kontrastu z realnim življenjem. Skozi življenje likov in njihove konflikte opazimo, da se ti počasi skozi svoje preizkušnje odmikajo od verske tradicije, dokler ta ne postane popolnoma neznatna. Malo je ateistov, ki bi to postali zgolj po enem dnevu s tehtanjem empiričnih dokazov. Če gre za prvo generacijo ateistov, gredo ti posamezniki skozi cel proces, in Colm ga prikaže v njegovi celoti. Zato lahko *Mojstra* beremo na novoateistični način.

Salman Rushdie: Satanski stih

Gre za eno najpomembnejših literarnih del postmodernizma. Absolutno mojstrovino, ki nam ponuja celo vrsto bralnih možnosti. Ena od teh je tudi novoateistično branje, za katerega bi lahko rekli, da je zaradi dogodkov, ki so se zvrstili po objavi knjige, postalo celo prevladujoče. Sledi celostna analiza romana.

Fragment indijske zgodovine

Za to delo je predvsem zanimiva novejša indijska zgodovina, saj je v tem obdobju ustvarjal tudi Rushdie; politično dogajanje močno vpliva na njegovo pisanje in percepcijo multikulturalizma.

Prvi večji upor proti britanski nadoblasti, ki je v celoti nadzirala razširjeno Indijo vse od leta 1826, se je zgodil leta 1857. Uprli so se vojaki, ki jih je plačevala Britanska vzhodnoindijska družba. Takrat se je po obračunu vsa oblast iz Družbe prenesla pod britansko krono, ki je v svojem vojaškem planiranju pričela vse bolj zaupati in uporabljati muslimane, ki so bili veliko manj uporni, glede na to, da so bili manjšina proti hindujcem, ki so tudi vodili upor. V reformah britanskega radža so Britanci del oblasti prenesli na Indijo, kjer so oblikovali poseben predstavniški svet s šestdesetimi člani. Tudi muslimani so se pričeli politično udejstvovati in se organizirali v Muslimansko ligo. Prvi korak do indijske samovlade je bilo imenovanje indijskih svetnikov in uvedba t. i. podkralja oz. namestnika britanske krone, ki je leta 1906 postal Indijec. Britanci so ustvarili veliko britansko-indijsko vojsko, katere višji pripadniki so bili sami Britanci, in večinsko pehoto iz manjšin, kot so Nepalci in Sikhi. Javne službe so postajale vse bolj indijsko obarvane, medtem ko so Britanci še kar držali vse višje položaje.

Od leta 1920 so različni voditelji, kot npr. Mohandas Karamchand Gandhi, prek popularnih in masovnih gibanj pričeli kampanjo proti britanskemu radžu in se posluževali večinoma mirnih metod. Nekateri drugi so sprejeli militantni pristop, ki je skušal Britance spodvreči z vojaškim spopadom. Revolucionarne aktivnosti so počasi zajele celo indijsko podcelino. Gandhijeve nenasilne dejavnosti so obsegale

predvsem nesodelovanje z britansko vlado, civilno nepokorščino in gospodarski upor. Vsa ta gibanja so v svojih namerah uspela 6. avgusta 1947, v letu rojstva Salmana Rushdija, ko sta Indija in Pakistan postala neodvisna. Dogodki tega leta predstavljajo tudi temeljni motiv v *Otrocih polnoči*.

Eden glavnih očitkov Britancev pred odhodom je bil, da bo družba, ki je tako raznolika, kot je indijska, kjer najdemo zajetno število različnih verstev, poleg tega pa je kontinent razdrobljen še na številne jezikovne in s tem nacionalne skupine, preprosto razpadla. Te napovedi so se žal uresničile v indijsko-pakistanski vojni in naprej še skozi številne masakre in pogrome večinoma hindujcev nad ostalimi manjšinami (npr. Sikhi, muslimani), ki trajajo in se dogajajo še v današnjih časih.

Salman Rushdie pred Satanskimi stih

Salman Rushdie se je rodil 19. junija 1947 v Bombaju v indijski družini kašmirskega izvora in ima tri sestre. Kot zelo podrobno spoznamo v njegovih spominih, je imel prijetno otroštvo v Indiji, kjer se je šolal v Mumbaju¹⁴, nato pa je svoje izobraževanje nadaljeval v Veliki Britaniji, kjer je študiral zgodovino. Kot prišlek se je tam boleče soočal z rasizmom in izključevanjem, proti čemur se še danes intenzivno bori. Zanimiv je izvor njegovega priimka, ki ga je oče Anis zaradi pretežkega starodelhijskega imena, ki ga je dobil od svojega očeta, zamenjal za priimek svojega najljubšega filozofa špansko-arabskih korenin Ibn Rušda Averoesa iz Cordobe 12. stoletja. Ta je bil ognjevit predstavnik racionalizma, ki se je upiral islamski dogmatiki in fundamentalizmu. Tudi Anisu je več kot manjkalo religioznega prepričanja, kar se je preneslo tudi na Rushdija in svoj epilog dobilo v brezkončni bitki *Satanskih stihov*.

Literarna dela

Pri nas so v slovenščini izšli *Harun in morje zgodb*, nedavno na filmska platna postavljeni *Otroci polnoči*, *Mavrov poslednji vzdih*, seveda *Satanski stih*, *Klovn*

¹⁴ Novo ime za Bombaj.

Šalimar, Tla pod njenimi nogami, Luka in ogenj življenja, novelistična zbirka *Vzhod, Zahod* in pred kratkim spisani in prevedeni spomini *Joseph Anton*.

V angleščini pa so dostopna še naslednja avtorjeva dela: *Grimus, Shame, Fury* in *The Enchantress of Florence*. Avtor je objavil še dodatni dve zbirki z naslovoma *Homeless by Choice* in *The Best American Shorty Stories*.

Rusdie objavlja tudi številne eseje, med katerimi sta verjetno najbolj znana *In Good Faith* in *Imagine There Is No Heaven*, ki dodatno pojasnjujeta avtorjeve poglede na svet, ki so bili očrtani že v *Satanskih stihih*.

Literarna recepcija

Mednarodna literarna recepcija

Satanski stihij veljajo za Rushdiejevo prelomno delo, ki mu je prineslo naklonjenost mednarodne publike, predvsem pa priskrbelo zanimanje številnih kritikov. Sploh zadnji so ga kot avtorja opazili že mnogo pred izidom kontroverznih *Satanskih stihov*. Čeprav je bil njegov prvi roman *Grimus*, ki ima znanstvenofantastične motive, bolj ali manj prezrt, je bilo njegovo drugo literarno delo, *Otroci polnoči*, sprejeto z navdušenjem. Rushdie je knjigo izdal s pomočjo založnika Jonathana Capea, ki je v osemdesetih veljal za prestižnega izdajalca fikcijskih del. Sicer je bilo najprej izdanih samo 2000 kopij, a je bil roman deležen odličnih kritik ter tako postal Rushdieva prva velika literarna uspešnica. Že takrat so kritiki zaznali neverjetno sposobnost avtorja, da predstavi popolnoma tuj svet, drugačne kulture, neznano tradicijo, a na takšen način, da je všečno britanskemu bralcu, predvsem pa, da se sklada z njegovimi kulturnimi paradigmi ter mu je tako samo literarno delo zelo blizu. *Otroci polnoči* so prejeli tudi bookerjevo nagrado¹⁵, kot dodatek k tej nagradi pa je Rushdie med kritiki dobil tudi klasifikacijo »literature Commonwealtha«, saj se to literarno priznanje podeljuje samo avtorjem, ki pišejo v angleščini in katerih izvirne države so članice Commonwealtha. S to oznako se avtor ni strinjal, saj je bil prepričan, da njegova literatura presega ozke okvirje dane etikete. V svojem eseju *Commonwealth*

¹⁵ Leta 1993 so *Otroci polnoči* dobili tudi posebno bookerjevo nagrado za najboljše literarno delo v celotni zgodovini podeljevanja nagrad.

Literature pravi, da angleščina ni več izključna posest britanskega naroda ter da se Britanci ne zavedajo, da se svet ne vrti več okoli njih. Sam se tako uvrsti med avtorje, ki delujejo proti centralizaciji oziroma proti centrom moči, ki se ne zavedajo svojega počasnega zatona. Ko je avtor leta 1988 izdal *Satanske stihe*, je bilo delo najprej deležno literarne kritike in slavljen zaradi izrednega prikaza hibridizacije, saj je v enaki meri skozi tradicionalne oči kritiziralo britansko in indijsko družbo. Nekateri izmed kritikov s poglobljenim teološkim ozadjem pa so v delu zaznali tudi potencialno versko žaljivo vsebino. Tako se je pričela t. i. Afera Rushdie, ki je 14. februarja 1989 doživela svoj vrhunec, ko je ajatola Homeini razglasil fatvo in s tem pisatelja obsodil na smrt. Takrat je medijski prostor vdrl v literarno sfero in tako zasenčil samo vsebino in literarni potencial. Številni bralci so *Satanskim stihom* obrnili hrbet ter s tem zanemarili enega boljših pisateljev 20. stoletja, medtem ko so drugi ta roman izbrali izključno zaradi razvpitosti. Tako je prava forma dela postala zamegljena in bila dolgo časa v senci. Šele pred kratkim se je literarna veda spet prebila v ospredje in pričela roman vrednotiti tako, kot je bil zamišljen. Kot fikcijo. To pove tudi sam avtor v enem od številnih intervjujev¹⁶, ko predstavlja svojo biografijo *Joseph Anton*, ki opisuje avtorjevo osebno doživetje in več kot petnajst let stalnega trpinčenja in strahu za lastno družino in življenje. Ta sfera se je, kot kaže, prijela tudi v Sloveniji, saj na naslovnici romana piše »najbolj razvpita knjiga 20. stoletja«, s tem pa bralca že takoj na začetku usmeri v določen tip branja. Pustolovski tip branja, od katerega posameznik pri tem delu ne odnese prav veliko. Kakorkoli, knjiga je vseeno doživela nekaj literarnih recenzij, ki so vsekakor pomembne, če upoštevamo, da so mediji *Satanske stihe* v letih obstoja predstavljali iz ene literarne družine v drugo. Tako lahko preberemo, da gre za postmodernistično delo, postkolonialno, magično realistično, fantazijsko, pustolovsko ter od usodnega 11. septembra naprej tudi za delo s srhljivimi realističnimi prvinami. Etikete, ki se jim Rushdie neprestano upira.

Kritike so bile tako pozitivne kot negativne. Ian Sinclair¹⁷ na primer cinično piše, da so *Satanski stihi* cenena provokacija in dobro organiziran finančni podvig. Seveda avtor teh ostrih besed ni vedel, do kakšnih skrajnosti bo vse skupaj eskaliralo, tako da je malo verjetno, da bi danes še zapisal kaj podobnega. Robert Irwin¹⁸ za *Times Literary Supplement* izrazi obžalovanje zaradi, kot on temu pravi, arbitrarnega

¹⁶ George Stroumboulopoulos Tonight (29. November 2012).

¹⁷ Ian Sinclair, Imaginary Football Teams, *New Stateman Society*, 30. September 1988. 40.

¹⁸ Robert Irwin. Original Parables, *Times Literary Supplement*, 30. September–6. October.

razvijanja zgodbe. Patrick Parrinder¹⁹ te očitke zavrača in pravi, da avtor ta način razvijanja zgodbe uporabi, da bi se v kar največji možni meri izognil nevarnostim islamskega fundamentalizma. Tudi sam Rushdie priznava, da delu mogoče manjka koherentnosti, a za to pomanjkljivost izrazi drug razlog, ki ga je pravilno zadel Sean French²⁰ za *The Observer*. Ta ugotovi, da se delo ukvarja z identiteto in transformacijo ter tako tudi sam roman postane neke vrste metamorfoza, pri tem pa se jasno pojavi nevarnost, da bo zgodba razpadla na fragmente. Kljub vsemu se to ne zgodi, saj za zgodbo vseeno lahko rečemo, da je v zadostni meri koherentna. *India Today*²¹ ugotavlja, da se delo v pretežni meri posveča islamu in fanatizmu, kar v njihovem intervjuju prizna tudi Rushdie, a hitro doda, da je to vkomponiral v zgodbo, ker to tematiko pač zelo dobro pozna. Številni uveljavljeni zahodni mediji, ki se med drugim ukvarjajo tudi z literaturo, so *Satanske stihe* in napetosti, ki so se kopičile okoli romana, preprosto prezrli. Tako *The Times* knjigi in razvoju dogodkov okoli nje nameni pet vrstic, *Guardian* le štiri. Nekateri komentatorji, kot na primer Jonathan Yardley²², so šli še tako daleč, da so zanikali celotno literarno delo in ga označili kot krik pop kulture, namenjen provokaciji, ki je uspel le v pretirani reakciji muslimanskih ljudskih množic. Tako Yardley posredno kritizira indijsko vlado, ki je knjigo prepovedala, in hkrati Britanijo, kjer je Rushdie leta 1988 prejel Whitbreadovo nagrado. Pri tem poudari, da so bile te odločitve slabo premišljene, saj je indijska vlada s prepovedjo dosegla le še večjo popularnost knjige in zbudila zanimanje javnosti, medtem ko je bila nagrada Rushdiju podeljena zgolj iz sočutja in ne zaradi kakovosti samega literarnega dela. Mogoče še najbolj duhovita in hkrati tragična je opazka Ralpa Elisona²³, ki pravi, da je ajatola z obsodbo na smrt podal »mogoče še najbolj opazno, a rahlo pretirano kritiko«.

Slovenska literarna recepcija

V Sloveniji je knjiga požela nekaj zanimanja že ob samem izidu v tujini, a večina člankov in njihovih avtorjev se obremenjuje le s samo obsodbo Rushdija in ne toliko z

¹⁹ Patrick Parrinder, Let's get the hell out of here, *The London Review of Books*, 29. September 1988. 11.

²⁰ Sean French, Falling towards England, *The Observer*, 25. September 1988. 43.

²¹ Madhu Jain, My theme is fanaticism, *India Today*, 15. September. 98.

²² Jonathan Yardley, Wreastling with the Angel, *The Washington Post*, 29. January 1989. 3.

²³ Ralph Elison, The Rushdie File, *London: Fourth Estate*, 1989. 166–168.

literarnim delom. Polemike se je dotaknila tudi *Nova revija*²⁴, ki je v prevodu Jane Pavlič objavila pismo Philippa Sollersa o literarni individualnosti. Tukaj se avtor sprašuje, kaj je dvanajstletnice z napisom »zaklale bomo Rushdija« privedlo na cesto. Zanima ga, kako bodo zgodovinarji v prihodnosti preučevali to »vrnitev inkvizicije«, kot ji sam pravi, zakaj je neka knjiga lahko tako nevarna za obstoj določenih družbenih paradigem. Bo sedaj imam zahteval prepoved ateizma z vseh ekranov po svetu? Ugotavlja, da je individuum knjiga. Da predmet uhaja in se dogaja od enega k nemu, zato je pisatelj kot posameznik, čeprav se to trudi skriti, predvsem sam. Zaključi, da sta se v literaturo vrnila dobro in zlo.

»Literatura v Hudiču? V Hudiču, zato ker je povsem individualna? Kot seks? Tu smo. Bog, to je dobro znano, seks za vse skupaj, skupaj zanikan in tisto, kar mora ostati od njega, pa naj se zgodi, kar hoče.« (Sollers, 1982: 71)

Pri tem citira še Phillipa Rotha, na katerega citat se obrne tudi sam Rushdie.

»Nenadoma sem se zavedel, da mi ti ljudje ne ugovarjajo, ampak da me sovražijo.« (Sollers, 1982: 72)

Največ prostora v slovenskih medijih je roman dobil ob svojem prevodu. Tako Drago Ocvirk svojo recenzijo v *Dnevniku*²⁵ naslovi Ljudje s šestimi prsti. Ime se nanaša na enega od likov iz romana, in sicer pobožnega muslimana, ki na vlaku v Londonu naleti na Džibrila, ki se spreminja v nadangela ter pravi, da je končno našel znamenje in da sedaj ve, da je bil vendarle izbran. Ta literarni lik ima namreč šest prstov na obeh nogah in ta zanimiv biološki zaplet si je vedno razlagal kot božje znamenje. Ocvirk svari pred takimi osebami, saj gre po njegovem prepričanju za fanatike najhujše vrste, ki v vsakem najmanjšem naključju vidijo božje znamenje in so v številnih primerih za svoja plehka prepričanja pripravljeni tudi moriti. Tako se avtor naveže na teroristično dejavnost, a pri tem opozarja, da ta ni značilna samo za versko blazne muslimane, ampak da se je najprej pojavila pri hindujcih, ki so v letih umika Velike Britanije iz Indije pričeli s »čiščenjem« muslimanskih Indijcev. Tudi budisti se niso mogli upreti skušnjavi fanatizma ter tako na Šrilanki izvedli številne samomorilske napade. Avtor ugotavlja, da je religiozna zaslepljenost značilnost vseh religij, in po njegovem mnenju je edina možnost za človeško preživetje družba brez

²⁴ Philippe Sollers. Pismo o literarni individualnosti. *Nova Revija* 93/94 (1982). 71–72.

²⁵ Drago Ocvirk. Ljudje s šestimi prsti. *Dnevnik* 55/211 (2005). 9.

odmevov preteklosti, brez zaslepljenih in lažnih upov, družba brez religije. Tako pride do rushdijevskega zaključka in zraven pristavi še drugi veliki Rushdijev up, in sicer družbo, združeno v raznolikosti. Družba, ki tako ni prežeta s sovraštvom, temelji na multikulturalizmu in je v celoti izkoreninila vsakršno diskriminacijo.

*Delo*²⁶ objavi članek Nikolaija Jeffsa, ki se v analizi dela osredotoči predvsem na multikulturalizem. Pravi, da Rushdie v svojem delu razkriva centričnost družbe in tako razgali vprašanje etničnih, nacionalnih, verskih, seksualnih in drugih kolektivov. Avtor se osredotoči tudi na analize številnih kritikov, ki so obstoj knjige krčevito zagovarjali. Pripomni, da so si v svojem pisanju privoščili preštevilno grobo posploševanje muslimanov, a pri tem priznava, da so k temu pripomogli tudi sami muslimani, saj niso znali izločiti fanatičnega dela iz svojih vrst in so s pretirano reakcijo jasno pokazali na razpoke zahod-vzhod. Zaključí, da so muslimani tudi del slovenskega vsakdana²⁷ in bo roman tako številnim pomagal k razumevanju tudi tega segmenta naše družbe.

O *Satanskih stihih* se razpiše tudi Večer²⁸ ter z njim Matej Bogataj, ki v svojem članku *Angeli in demoni*, tu in tam večinoma samo povzame, kar so o knjigi napisali že pri *Dnevniku* in *Delu*. Njegova edina distinkcija od ostalih kritikov je v tem, da jasno opozori, da delo ni za branje na plaži, da gre za težko in visoko literaturo, ki bo nujno zahtevalo dodatno poznavanje tematike.

Eden bolj udarnih in zagotovo po svoji ideji izredno zanimiv članek je prispevek Marcela Štefančiča, jr. za *Mladino*²⁹, kjer si avtor postavi vprašanje, zakaj na smrt obsojeni postmodernistični roman Salmana Rushdija zdaj, 20 let kasneje, izgleda kot ultimativni realistični roman. V svojem članku poda verjetno najbolj preprosto klasifikacijo romana, a hkrati zagotovo zelo resnično. Etiketo, ki bi ji znal prikimati celo sam Rushdie.

»Za začetek, *Satanski stihi*, ki jih je v slovenščino prevedel Jure Potokar, so špeh - 500 relativno gostih strani. Obenem pa so hudo meta. Ne le metafikcija, ampak metametametafikcija. Ne le barok, ampak literarni rokoko. Ne le fikcija-v-fikciji, ampak fikcija-v-fikciji-v-fikciji-v-fikciji. To je pač roman, ki nam daje stalno vedeti, da je le fikcija. Ki nam daje stalno vedeti, da beremo fikcijo. Ki nam daje stalno

²⁶ Mikolai Jeffs, Satanizem lažne multikulturalnosti. *Delo* (Sobotna priloga). Leto 47 (11. junij 2005). 28.

²⁷ Takrat je še močno odmevala debata o gradni džamije, ki je svoj približni epilog doživela šele leta 2013.

²⁸ Matej Bogataj. *Angeli in demoni*, tu in tam. *Večer* 61/275 (28.11.2005). 10.

²⁹ Marcel Štefančič, jr. *Satanski stihi*. *Mladina* 10 (13. marec 2009). 52–54.

vedeti, da nam ne zaupa - da ne zaupa naši percepciji realnosti. Ki nam daje stalno vedeti, da se zaveda, da si lahko realnost predstavljamo le še kot fikcijo, da jo lahko jasno vidimo le skozi oči fikcije in da lahko o njej govorimo le še v jeziku fikcije - v jeziku filmov, TV serij, reklam, stripov, romanov, popkulture, džinglov, tračev, medijskega žlobudranja. Hja, Satanski stihi stalno svarijo: pazite, da ne boste zamešali realnosti in fikcije! Obenem pa nas imajo na sumu, da smo ju že zamešali. In da nam ni pomoči. Satanski stihi so roman o nas, ki beremo Satanske stihe. Že samo glede na tako ironično, tako samoironično in tako salamensko očitno metafikcijsko naturo Satanskih stihov, je presenetljivo, da jih je Homeini vzel tako smrtno resno. Kako se je prebil skozi Satanske stihe, če se sploh je, ni jasno. Tudi če bi jih bral le med vrsticami, bi kolapsnil.» (Štefančič, 209: 52)

Fuzija intertekstualnosti in tradicije

Salman Rushdie ustvarja na križišču indo-angleške tradicije. V svojih delih kot imigrant, ki si je zatočišče našel v Veliki Britaniji, piše o vseh možnih trenjih, na katere naleti postmoderna globalizirana družba. Na primer o trenju jezikov in ras v svoji novi domovini, pri tem pa se poslužuje vrhov postmodernističnih postopkov. Zavzame formo mednarodnega avtorja, ki mu je nacionalna forma tuja, in kot sam pravi, je ena najboljših ugodnosti literarnega migranta v tem, da si lahko sam izbere literarne starše. On jih najde v Gogolju, Cervantesu, Kafki, Melvillu in v de Assisiju. Svoj navdih črpa iz njemu tako ljube zahodne tradicije, saj ga močno določa prastara humanistična vera v moč ustvarjalne imaginacije. Rushdie tukaj zavzame nekakšno realistično stališče in verjame, da smo kot pri eksperimentalnem romanu tudi tukaj sposobni analizirati oblikovanje moralnih odločitev in posameznikove svobode. Postmodernistični postopki, ki se jih avtor poslužuje, pri zahodnem bralcu nezavedno zbudijo občutek šovinizma. Pripadnost lastnemu narodu, ki je vendarle boljši od tega, kar beremo v knjigi. Rushdie verjame, da ravno postkolonialni roman razgali notranje delovanje tovrstne ozkosti. V njegovih delih za šovinizem in nacionalizem ni prostora. Oblikuje etiko odprtosti, katere edini imperativ je upor proti sleherni diskriminaciji. Ta upor doseže z odpovedjo dušečemu realizmu zgodbe, in še pomembneje, z urbanim žargonom in ulično bohotnostjo, ki postaneta vsaj tako privlačna kot najbolj izbrana dela visokega angleškega jezikovnega kanona. S tem se pridruži inovativni viziji osemdesetih in devetdesetih, kjer prevladujejo pisci, ki jim potni list pomeni zgolj nujno zlo in ne znamenje kulturne in jezikovne identitete. Odlikuje jih odsotnost otožnega samosmiljenja, značilna za vse migrante po svetu. Njihova enormna

prednost je ambiciozni estetski in etični poskus, da bi v svojih delih, ki opevajo hibridnost jezikov in kultur, razgalili in izpostavili mentaliteto, ki se hoče definirati na vedno nevarnem polju rasne in nacionalne čistosti. Rushdie razkriva, kako ne more učinkovati niti ena skrajnost, pa naj bo to kulturna asimilacija, ki rezultira v utopitvi, ali pa druga, ki fundamentalistično vztraja pri svojih običajih. To avtor tudi jasno poudari, ko razglablja o identiteti mohadžirjev³⁰. Bori se proti ideologiji čistosti, ki jo predstavljata Margaret Thatcher in njena ekonomska brutalnost, in proti londonskim priseljenkim getom, v katerih se je čas dobesedno ustavil. Pisatelj se kot priseljenec v glavnem mestu imperija, v katerem sonce ni nikoli zašlo, zaveda političnih in metafizičnih posledic čistosti. Ritualno sklicevanje na pristno, nepokvarjeno, izvirno lahko hitro zajame množice in vodi prek arijskega nadčloveka v pepel Auschwitz, do ruševin Sarajeva, kakor izrecno poudarja tudi Rushdie. V svojem eseju *Imaginary Homelands* ponuja spontani manifest postkolonialnih idej in njihovih nosilcev, ki jim Rushdijev ironični vzdevek prav simpatično pristoji – »bastardi zgodovine«. Slabšalni pomen besede bastard³¹ je možen samo takrat, kadar nastopijo kriteriji rasne, nacionalne, plemenske čistosti. Zgodovina čistih oblik pa se v vzratnem ogledalu vedno kaže kot zgodovina popolnih katastrof. Ko Rushdie spiše roman kot veliko kritiko čistih oblik, si ne predstavlja, da bo tudi sam doživel katastrofo »čistosti« islama, ki ga bo do konca življenja preganjala s fatvo za prikaz resničnosti, ki jo tisti, ki se v vrsticah dela prepozna, vidi kot bogokletnost. Religiozni fundamentalizem doda romanu neko novo tragično razsežnost, ki prek medijev stopi v ospredje, ki poleg tega, da diktira razlago in usodo knjige, zraven zapečati in spiše usodo še avtorju. (Debeljak, 1998: 95–115)

Izjemna hibridizacija je v romanu vidna na praktično vsaki strani, dopolnjujejo pa jo očitni avtobiografski motivi, v katerih Rushdie čisto fikcijo nadgradi z osebnim izkustvom. Hibridizacija, kot jo definira Homi Bhabha, torej svet, v katerem so vse homogene tendence vseh identifikacij uničene, toda ne prek modernistične antikulturalne identitete, temveč s popolno postmoderno fuzijo vseh kultur v novo heterogeno homogenost. Lahko rečemo, da sta Rushdija v življenju zaznamovala predvsem dva dogodka oziroma spoznanji, ki sta tudi ključnega pomena za sam nastanek te fenomenalne literarne mojstrovine. Če gremo čisto kronološko, lahko prvi

³⁰ Indijski prišleki v Veliki Britaniji.

³¹ Pankrt

prelomni trenutek zaznamo v Rushdijevih najstniških letih, ko je izvedel t. i. apostazijo³². Njegova družina ni držala globokih verskih prepričanj in je bila za indijske pojme dokaj liberalna. To je Rushdiju omogočilo določeno distanco ter ga pripeljalo do logičnega razmisleka, ki je vodil v globok osebni konflikt. Ko je bil ta končno razrešen, se je odpovedal verstvom in jih pričel tretirati kot nekaj abotnega, nepotrebnega, nekaj, kar ob nenadzorovanju in divjem izkoriščanju verskih veljakov lahko vodi v katastrofalne posledice³³. Takrat je moral opraviti še poslednje simbolno dejanje v odpovedi verskim prepričanjem – zaužitje svinjine³⁴. V svojih spominih piše, da si je privoščil velik sendvič s svinjskim mesom, ki se ga je še vseeno lotil zelo zadržano. A nato je videl, da ni bilo nobenih strel z neba, nobenega gromskega glasu, nič se ni zgodilo, saj je življenje na trgu mirno potekalo naprej. V ustih mu je ostal le zanj ogaben okus svinjine. A klub temu je bil to, kot on sam pravi, daleč najboljši sendvič njegovega življenja. Enako izkušnjo uporabi pri svojem glavnem knjižnem junaku *Satanskih stikov*, Džibrilu. Ko ta zaradi hudih notranjih krvavitev umira v bolnišnici, Alaha moleduje za odrešitev. Kliče ga k sebi. Prosi za odrešenje in milost. Roti za preživetje. A čez čas, v bistvu kar iznenada, spozna jalovost svojega početja in se počuti kot zadnji idiot na tem svetu. Postane mu popolnoma vseeno in nemudoma ko se to zgodi, se tudi Džibrilu naglo izboljša zdravstveno stanje. Prva stvar, ki jo stori, ko pride iz bolnišnice, je, da se reši vseh medijev, ki masovno spremljajo njegovo zgodbo, se zateče v bogat angleški hotel, steče v dobro obloženo jedilnico in si v usta prične tlačiti vse vrste svinjskega mesa, ki mu pride pod roke. In tudi on se z ogabnim mesom v ustih počuti popolnoma osvobojenega. Njegovo ekstazo zmoti le bela ženska, ki se mu divje smeji. Njegova bodoča žena, ki zanj predstavlja izhod, pobeg iz družbe, obsedene z Alahom. On pa zanjo predstavlja pobeg iz družbe elitizma, velikih pričakovanj in zahodne superiornosti. V tistem trenutku oba najdeta točno to, kar potrebujeta. Presekanje »čistosti«.

O drugem prelomnem življenjskem trenutku lahko govorimo v času njegovega šolanja v Britaniji. Rushdie je spoznal vse tegobe priseljenstva, ko ga je družba belih fantov popolnoma izločila in mu nikoli ni priskočila na pomoč. Najbolj se mu je v spomin vtisnil spomin z osličem. Ko ga je prvič zaužil in v usta dobil polno ribjih

³² Zanikanje vere in religije, versko odpadništvo, spreobrnitev.

³³ Rushdie se je že takrat močnoanimal za zgodovino, prav indijska zgodovina pa je krvavo prežeta s stoletnimi verskimi konflikti, ki so se ravno v času Rushdiejeve mladosti silovito razplamteli zaradi dokončnega odhoda britanskih kolonizatorjev.

³⁴ Muslimanom prepovedano, tako kot uživanje alkohola.

koščic. Kako se je mučil s svojo hrano, a nihče od njegovih sošolcev mu ni priskočil na pomoč in mu pokazal, kako se zaužije ribo, saj je bil le »priseljeneec«. Rushdie se je vseeno ribe lotil z velikim zagonom, strašansko vnemo, ki je bila izraz odločnosti, da bo prebil za vsako ceno stekleni strop in postal del britanske družbe, pa naj stane, kar hoče. Gre za izredne hibridizacijske trenutke, ki postanejo zares očitni šele pri isti izpovedi drugega literarnega junaka iz *Satanskih stihov*, Saladina. Tudi ta gre skozi izkušnjo britanskega šolstva in tudi on ponovno izkusi Rushdijev preizkus z osličem. Potem sledijo izredni trenutki kritike »čistosti«, ko s pomočjo hibridizacije in Saladina Rushdie dokončno zavrne absolutno prevzemanje tujih kulturnih paradigem. Ko se Saladin vrne domov v Indijo k svojemu rigidnemu očetu in izžeti mami, se že prične vojna med Indijo in Pakistanom. Vsi so na trnih, a vendar Saladinova mati vseeno pripravlja bogate zabave. Angleške zabave, kjer se realnost za čas družbenega dogodka pozabi in se kruto zunanost preprosto odpravi z zagrinjanjem zaves. Nevrotična ženska živi v čisto svojem svetu in je na sina bolešno ponosna ter tako tudi sama hoče prevzeti to, česar se je Saladin naužil v tujini. Tuje kulture. Tako so vsi gostje na zabavah ves čas na trnih, vsi na robu živcev, a zavoljo nje vseeno pridejo na slavnostni dogodek, kjer občudujejo mladega Saladina in mu s tresočo roko, obremenjeno s hudim strahom, božajo lase. Bojazen se izkaže za resnično, saj se kmalu oglasijo sirene, ki označujejo začetek pakistanskega bombardiranja. Vsi se v trenutku poskrijejo, še sam Saladin si poišče varno mesto pod masovnim pohištvom. Njegova mati pa ne prenese realnosti, ki oznanja kričeč razpad družbe, ki ji pripada. Prevzame drugo identiteto in sredi razpadajočega indijskega sistema postane Britanka. Tako tudi sama z bogato obložene mize vzame osliča, a tudi ona seveda ne pozna postopka uživanja te hrane. Vendarle ni tako trdoživa kot njen sin, in kmalu se prične dušiti s številnimi koščicami, a ne opusti uživanja hrane. Sredi vrhunca bombardiranja, ko nihče nič ne sliši in nič ne vidi, ona v svojih poslednjih grižljajih kolapsira sredi jedilnice in se zaduši. Prepletanje indijske in angleške tradicije rezultira v smrti ženske, saj ta hoče v celoti zavreči svoje kulturno izročilo. Nedvomno eden od vrhuncev hibridizacije, ki pa je tokrat žal v vlogi različnih »čistih« vlog.

Številni muslimani so verjeli, da je Rushdie izdal svoje muslimansko poreklo in da se je pridružil legiji »orientalistov«. Številni kritiki verjamejo, da je Rushdie svojo literarno briljantnost lahko dosegel ravno skozi svojo apostazijo, saj naj bi bila celotna narava

njegovega pisanja, da užali. Da kritizira vse vrste »čistosti«. Poanta naj bi bila, da ni nobene nezmešane, neoporečne, kristalno čiste esence, kamor se lahko kot posamezniki vrnemo, pa naj bo ta esenca islam, krščanstvo, judaizem, amerikanizem, zahodnjaštvo itd. Rushdijevo delo ne govori samo o mešanica. Tudi samo je mešanica. Rushdijev status avtorja med kulturami se prenese v pisatelja med različnimi literarnimi tradicijami. Ne zanika, da gosti različne literarne vplive, ki se v delu prepletajo in ga tako dejansko delajo neuvrstljivega, zahodnega in vzhodnega, ampak odločno zavrača, da bi en koncept v primerjavi z drugim naredil za večvrednega.

Konfliktna nasprotja znotraj Rushdijevega pisanja, prostranstvo in obilje subjektive stvarnosti ter njegova izrazita odločenost, da privede do nekega katarzičnega ali pa vsaj zaokroženega zaključka znotraj romanov, slavi Bahtinova koncepcija karnevalov. Bahtinov čas revolucij povečuje konec enega sveta in rojstvo drugega. Podobno lahko pri Rushdiju zasledimo propad kolonialnega imperija. Ponovno rojstvo je esencialnega pomena za Bahtinov karnevalski prostor, ki ga zaznamuje ravno ambivalenca. V takem prostoru so zakoni postavljeni na glavo, moči spodnesene, kralji uzurpirani, ni sankcij, ni ničesar. Tako kot v *Satanskih stihih*. Ni realnosti. To je prostor grotesknih teles. Karneval je uspešen, ker je neuraden, nefiksiran in tako predstavlja dimenzijo postajanja. To med sabo zbliža nasprotja metamorfoze in norosti. Vse to zaobjame razumevanje jaza kot nečesa nestabilnega, a istočasno slavi polifonijo in heteroglosijo³⁵. *Satanski stihi* se popolnoma skladajo z elementi, ki jih nadvse natančno ubesedi Bahtin. Te značilnosti jasno izstopajo iz samega dela, kar pomeni, da če že čutimo potrebo po predalčkanju *Satanskih stihov*, lahko kvečjemu govorimo o moderni menipejski satiri³⁶. Menipejska satira nosi ime po grškem ciničnem parodistu Menipu iz Gadare, označuje pa satiro, ponavadi v prozi, ki je po dolžini in strukturi podobna romanu, a z napadi karakterizira določene mentalne odnose namesto specifičnih posameznikov. Uporablja fantastične in nadzemeljske teme in je odlična za kritiko, saj se njena komična naravnost idealno sklada tudi z njenim neprestanim metaliterarnim učinkom. Uporablja visoko književnost kot stalen in učinkovit repertoarij, posledica česar je tudi veliko dobrednih navedb in aluzij. Polno je ironičnih navezovanj, vključenih v igro parodije,

³⁵ Številna raznoličja.

³⁶ Menippean satire.

in ponovne uporabe, pripeljane do absurda, ki vpletajo pisca, nastopajoče osebe in bralca. Menipejska satira je kot prvo in skoraj izključno test določene ideje in heroja, ki se zavzema za to idejo. Vsa vulgarnost in profanacija³⁷ je načrtovani test, ki sprašuje: »Kakšna ideja je to?«. V *Satanskih stihih* se glavne like sprašuje: »Kakšna ideja ste?«. Vsi odgovorijo da so takšne ideje, ki zavračajo kompromise. A tukaj se pojavi še drugi del testa, ki sprašuje: »Kako boš ravnal, ko zmagaš?«. In vsi odgovorijo z dejanji, ki izražajo milost. Vsi v *Satanskih stihih* se pokorijo temu testu, razen Imama³⁸. Njegova ideja je uresničena in legitimna le prek krvi, s čistim nasprotjem »ideje«. (Smale, 2001: 34–63)

Katere vrste polifonije najdemo v *Satanskih stihih*? Narativna tehnika se močno razlikuje od *Otrokov polnoči*. Imamo prvoosebne pripovedovalca, a nanj naletimo kot na literarni lik, in to večkrat skozi cel roman. In to samo na kratko, ko se razkrije za ne več kot dva stavka. Npr. že kot avtor, ne pripovedovalec, pred samo zgodbo s citatom Daniela Defoeja. Skozi ostale dele romana se prebijamo s pomočjo pravljичnega tretjeosebne pripovedovalca in z njegovega gledišča. Sicer nima radikalne distinkcije pripovedovalcev, kjer se prepletata dva glasova, da bi nas opozorila na polifonijo. Lahko pa naletimo na dobro vidne sledi skritega dialoga, ki se pojavlja skozi reprezentativni govor in misli oseb³⁹ v romanu. Vprašanja in samorazmišljanja neprestano vdirajo v njihovo zavest in tako poudarijo »drugega« v spraševalnem glasu. Toda prava polifonija se kaže v principu parodičnih dvojic. Džibril in Saladin. Njuni usodi se za vedno povežeta ob njunem skupnem padcu iz raja eksplodirajočega letala, Bostana, na začetku romana. Čeprav oba v tej epizodi padeta iz realnega v karnevalsko, si ostaneta nasprotna. Kot pravi sam Rushdie, se spopadeta dva svetova, čisti in nečisti, zvest in nezvest. Postavljena sta skupaj, da postaneta odmev drug drugega.

Vprašanje spola v Satanskih stihih (feministična perspektiva)

Vijay Mishra je namigoval na možnost, da bodo iz hibridnih novosti izšli tudi novi odnosi med spoloma v postkolonialni diaspori, a hkrati opozoril, da ni nujno, da ti

³⁷ Sramotenje, bogokletnost.

³⁸ Figura, v kateri se je prepoznal ajatola.

³⁹ Teh je več kot sto.

odnosi vodijo v večjo enakost. Mishra pravi, da so tovrstni odnosi raziskani v *Satanskih stihih*. Če upoštevamo razvpitost in številne kritike *Satanskih stihov*, je zanimivo, da najdemo tako malo napisanega o delu s feministične perspektive. Ti pogledi se bolj koncentrirajo na tretji Rushdijev roman, poimenovan *Sramota*.

Rushdie, ko je govoril o tej tematiki v povezavi s *Satanskimi stihi*, pravi, da je prava funkcija literature, da pokaže na socialne nepravčnosti, kot je represija nad ženskimi državljanjkami. Ključni izvor represije žensk v islamskih kulturah Rushdie vidi v *Koranu* samem. Da je islam lahko tudi drugačen, pokaže ravno s svojimi kontroverznimi »satanskimi stihi« kot navodili hudiča preroku, da so poganske boginje Al-Lat⁴⁰, Al-Uzza⁴¹ in Manat⁴² njegove hčerke. Ta del potrjujejo tudi številni zgodovinarji, ki ugotavljajo, da so bile v dobi islama te tri boginje pogosto paralelno čaščene znotraj islama samega s priznavanjem Alaha kot vrhovnega boga. To pomeni, da »monoteistična« religija islam vendarle ni bila tako zelo monoteistična. V *Satanskih stihih* Uzza predstavlja lepoto in ljubezen, Manat usodo, Lat pa je Alahov dipol, torej nekaj takega, kar je Hera Zevsu. Tudi v zgodnjem islamu sta Alah in Lat ljubimca in sta poročena. To zavezništvo se konča, ko so »satanski stihi«, ki kličejo k toleranci in spoštovanju poganskih boginj, umaknjeni iz *Korana*, saj naj bi nadangel Gabriel preroka opozoril, da to niso bila božja navodila, ampak da se je vmešal Satan. Že to je bila huda žalitev za muslimane, saj ti trdno verjamejo, da se *Koran* skozi zgodovino ni spreminjal, čeprav obstajajo jasni dokazi, ki pričajo o nasprotnem. Za patriarhalni razvoj islama so ženske boginje predstavljale hudo oviro, zato so jih iz svetega teksta preprosto zbrisali, a so bili pri svojem delu površni, saj se boginje pojavijo še v enem delu, kjer se govori o poganskem triumviratu, kar kaže na nedoslednost in kasnejše poseganje v tekste.

A Rushdie se ujame tudi v lastna protislovja. Tako ključno vlogo dodeli Zinti Vakil, Saladinovi indijski ljubimki, ki pa predstavlja demonizirani lik ženske. Tako Timothy Brennan v *Salman Rushdie and The Third World* ugotavlja, da so avtorjeve literarne ženske »čudno ponižane«, a preprosto ne najde razloga, zakaj avtor uporablja take like. Tako imamo vlogo ženske Tavlen, sikhovske ekstremistke, ki na začetku romana z eksplozijo uniči ugrabljeno letalo in ki je v Rushdijevi fikciji na nek način

⁴⁰ Sonce.

⁴¹ Venera.

⁴² Sreča (Fortuna).

figura za žensko uničevalno moč. Uničevalnost, strah in poželenje se povezujejo v seksualne pogojene paradigme. Tudi Džibril se ujame v past ženske emocionalne in seksualne radodarnosti. Žrtev je na takšen način, da mu njegova ljubica dovoli, da še kar naprej vara in lomi srca, ne da bi se zavedal posledic svojih dejanj. Mogoče je vse skupaj vendarle del Rushdijevega sofisticizma, ki glavni lik prikazuje kot ujetnika dilem, ki ga odvežejo ultimativne odgovornosti. Zavest in zadovoljstvo postaneta darilo in odgovornost ženskih likov. Analitiki tako razgibane ženske like pripišejo Rushdiju kot posledico njegovega zasebnega življenja. V času pisanja si je avtor dopisoval s svojo prvo ženo Clarisso, ki naj bi predstavljala Pamela Lovelace, in avstralsko avanturistko Robyn Davidson, ki naj bi se v literarno delo transformirala kot Allie Cone. Avtorji feministične perspektive trdijo, da zagotovo obstaja povezava med Rushdijevimi nefikcijskimi ženskimi liki in literarnimi junakinjami. Zaključijo, da ti veliki ženski liki ne govorijo toliko o ženskah, ki naj bi jih predstavljali, ampak o avtorju samem. Avtor naj bi bil nagnjen tudi k temu, da vse velike socialne nepravilnosti in neenakosti izrazi preko ženskih junakinj, ki pristavijo ključni argument, čeprav, kot je razvidno iz tekstov, same niso vedno v pozitivnih vlogah.

Salman Rushdie po Satanskih stihih

Zgodba Salmana Rushdija po izdaji *Satanskih stihov* močno spominja na izkustvo Nagiba Mahfuz, ki je močno zaznamoval arabsko 20. stoletje. S svojim romanom *Otroci naše soseske* je sprožil šok tako na politični kot na verski ravni. Zgodbo je mogoče brati kot alegorično pripoved o Bogu in treh monoteističnih verah in življenju njihovih prerokov, kar je bilo za konservativno muslimansko družbo preveč, in je celo Kairska univerza tekst označila za blasfemičen. Podobno kot Rushdie je bil tudi Mahfuz deležen fatve, ki mu je močno otežila življenje in mu po napadu islamskega fundamentalista, ki ga je zabodel v vrat, preprečila nadaljnje pisanje, saj mu je ohromela roka. Podobnost obeh avtorjev se kaže v treh točkah. Prva nam jasno kaže, da je lahko še tako priznan in uveljavljen avtor čez noč podvržen klevetanju verskih postav in slepih religijskih množic, če se v svojem pisanju dotakne nedotakljive islamske religije, kar ga na koncu lahko stane tudi življenja. Druga točka nam kaže, da lahko avtor pod smrtno grožnjo vsaj navidezno spremeni svoje mnenje.

Četrty dan po izrečeni fatvi je iranski kulturni minister namignil, da bi bila fatva lahko preklicana, če bi se Rushdie opravičil milijardi muslimanov. Pisatelj je to tudi storil, a vse skupaj se je izkazalo za past, saj je ajatola vztrajal, da morajo muslimani storiti vse, da avtorja pošljejo v pekel. Leta 1990 je Rushdie še drugič skušal muslimane pomiriti tako, da je ponovno sprejel muslimansko vero, a vse skupaj je imelo samo še hujše posledice, saj se po muslimanskem šeriatskem pravu veri sploh ne moreš odreči, sicer si usmrčen, tako da je vse skupaj izpadlo kot dodatno norčevanje. Tudi sam Rushdie je v dnevnik zapisal, da mu gre na bruhanje, saj to ni on. Dve leti zatem se je sprijaznil s svojo usodo in javno oznanil, da je njegovo simpatiziranje z islamom končano. Tretja točka povezave obeh avtorjev pa je absurdno prepričanje, da je Mahfuz, ker je bil nekaznovan, sprožil nastanek *Satanskih stihov*. To moronsko mnenje je še dodatno podžgal amaterski film *Nedolžnost muslimanov*, ki Mohameda prikazuje kot idiotskega homoseksualca in pedofila. Film je po svetu sprožil orjaške proteste in povzročil številne smrti, npr. umor ameriškega veleposlanika v Libiji. Ta sicer izredno slab film je še dodatno podžgal fundamentaliste, ki so za nastalo situacijo krivili izključno Rushdija, saj je Mahfuz pokojen že vse od leta 2006, tako da je nagrada za njegovo glavo s prvotnih 50.000 dolarjev narasla na celih 3,3 milijona dolarjev, in ta še kar raste. Kot je zapisal iranski verski sklad, se ta film ne bi nikoli zgodil, če bi bila fatva izvršena, tako da je treba izvršiti Homeinijev ukaz in končno pospraviti blasfemičnega Rushdija. Iran se je v vmesnem času zaradi gospodarskih sankcij od fatve distanciral, a te ni preklical, saj naj bi po njihovem mnenju to lahko storil le tisti, ki jo je priklical, kar pa je nemogoče, če upoštevamo, da je Homeini umrl le štiri mesece po izrečeni fatvi. Da bi fanatiki dobili vsaj majhno zadoščenje, so v Pakistanu posneli film, ki predstavlja najdražji in najuspešnejši filmski projekt pakistanske filmske industrije. Ta prikazuje Rushdija kot sadističnega kriminalca, ki hoče uničiti islamsko religijo, saj se ta ne sklada z njegovimi načrti gradnje kazinojev, nočnih klubov in bordelov. Na Filipinih ga varuje zasebna vojska, judovska seveda, njegov hobi pa je mučenje muslimanskih bojnikov mudžahedinov. Na koncu muslimanski gverilci vendarle premagajo Rushdijevo gardo, avtor pa skoraj pobegne, a se pred njim pojavijo trije ogromni *Korani*, ki vanj izstrelijo goreče puščice in ga upepelijo. Patetični in milo rečeno nevarni hvalospev fatvi, ki je bil na Zahodu prepovedan, medtem ko je v muslimanskih državah še dodatno podžgal verska čustva. Pregarjanje vseh, ki se upajo dotakniti svetega in nedotakljivega islama, postaja dandanes že stalnica. Tudi ko je govora o visoko dodelanih umetniških

projektih. Spomnimo se nizozemskega igralca in pisatelja Thea Van Gogha, ki ga je osemkrat ustrelil naturaliziran nizozemski Maročan. Film, ki prikazuje mučenje muslimanskih žensk, ki sprašujejo Alaha, zakaj dovoli, da jih njihove možje pretepajo, bratje posiljujejo in ponižujejo z zavijanjem v dolge črne rjuhe, naj bi žalil Maročanova verska čustva, kar je izrazil tudi v pismu aktivistki Ayaan Hirsi Ali, ki je pomagala pri nastajanju filma, ki ga je pustil na kraju umora, potem ko ga je z nožem zaril v pisateljevo srce.

Rushdijevi *Satanski stih*i so prepovedani v vseh muslimanskih državah razen v Turčiji. Tabuji, ki onemogočajo normalno debato o književnem delu, so razpravljanje o Mohamedu kot človeškem bitju in o razvoju islama. To je naravnost paradoksalno, saj poznamo številne zgodovinske zapise o prerokovem življenju, a se o teh zaradi verskih dogem ne debatira. Tako je iz nekaterih mogoče razbrati, da je bil Mohamed epileptik in njegova »videnja« niso bila nič drugega kot epileptični napadi. Obstajajo zgodovinski viri, ki pričajo o njegovem čezmernem potenju, krčevitih drgetih, občutkih davljenja in dušenja, prisluhih itd. Potem je tukaj še vprašanje »satanskih stihov« in treh boginj, kjer gre za nepriznane verze⁴³. Ena od razlag pravi, da je bil Mohamed oportunističen in je s temi stih*i* hotel le pomiriti takrat še večinsko pogansko Meko. Ta del avtor v *Satanskih stih*ih vzpostavi s satiričnim pesnikom Baalom, ki dvomi o resničnosti poslanstva Mahunda⁴⁴. Vse to je za islam nesprejemljivo, saj verjamejo, da se *Koran* ni nikoli spreminjal, saj gre za božjo besedo, kar pa je seveda dokazano neresnično, saj je bil Mohamed nepismen ter so tako njegove izreke morali pisati in prenašati številni pisarji, ki so z vsakim naslednjim prepisovanjem vnašali zmotljivi človeški faktor. Potem je tukaj še podobnost imama in ajatole, kjer je literarni antagonist prikazan kot okrutni brutalnež, ki revolucijo izrablja za lastne interese in se ne briga za varnost tistih, ki jih uporablja za svoje intrige, ter se na koncu spremeni v orjaško pošast, ki požre lastno revolucijo. Tudi Homeini je z revolucijo spodnesel šaha in diktaturo spremenil v še bolj diktatorsko teokracijo. Tudi on se je na koncu obrnil proti lastnim ljudem in pobil vse, ki mu niso bili všeč, pa naj so bili to feministke, socialisti, komunisti, prostitutke, homoseksualci, njegovi lastni pomočniki. Mej ni bilo in vsi so stoično čakali na svoj odpis. Tudi sam Rushdie v svojih spominih brezsravno potrdi, da je z imamom prikazoval ajatolo, ko ga oriše kot smrtonosnega

⁴³ Sure.

⁴⁴ Tako so križarji zaničljivo poimenovali Mohameda.

starca, ki umira v svoji sobi in se še zadnjič poteguje za nekakšno mračno, morilsko slavo. (Vombek, 2013: 697–710)

Pri tem je zanimiva opazka Marcela Štefančiča.

»Stavim, da je tudi ajatola Homeini bral le fragmente. Če jih je sploh bral. Samo pomislite: kaj če jih je bral? Pomeni, da je tudi sam grešil in da bi moral najprej ubiti sebe. In dalje: Satanski stihi so izšli v angleščini. Jih je Homeini bral v originalu, v angleščini? Nehajte: Homeini je bil čist kot solza, neomadeževan in neokužen z zahodom, zato se ni hotel mazati z angleščino, metajezikom zahoda, ki ga je tako preziral. Pomeni, da je moral Satanske stihe Homeiniju nekdo prevesti. Ker pa so bili prevajalci Satanskih stihov obsojeni na smrt, bi morali takoj za Homeinijem ubiti tudi tega, ki mu je Satanske stihe prevedel. Nič od tega se ni zgodilo. Čudno, ne. Je bil Homeini načelen človek? Če je bil, potem to lahko pomeni le, da mu Satanskih stihov niso prevedli in da jih sploh ni bral. Kar je tudi zelo verjetno. Ne brez razloga: Satanski stihi, ki so Rushdieja spremenili v celebrity in mu omogočili zvezdniško življenje (heh, stalna ogroženost, telesni stražarji, omejeno gibanje, izogibanje javnosti, druženje s sebi enakimi ipd.), namreč niso ravno lahek roman. Prej narobe: Satanski stihi so zelo težki. V vseh smislih.« (Štefančič, 2009: 53)

Na žalost je fatva ogrožala tudi številne druge ljudi, tako ali drugače povezane s *Satanskimi stih*i, začevši z Rushdijevo družino, ki se je neprestano selila iz hiše v hišo in bila vedno obdana s policijo. Tako so leta 1991 neznanci do smrti zabodli japonskega prevajalca, teden dni prej je italijanski prevajalec napad komaj preživel, norveški založnik je bil leta 1993 ranjen v atentatu, turški prevajalec pa je bil razlog napada v času literarnega festivala, ki je privedel do 37 smrtnih žrtev. Tudi ko so v Sloveniji prvič, še konec osemdesetih, pričeli s prodajo *Satanskih stih*ov, so bili deležni grožnje, ki je zavzela formo pisma, spacanega v slabi srbohrvaščini, ki je zahtevalo, da se *Satanski stihi* umaknejo iz izložbe. Tudi slovenski prevajalec Jure Potokar je povedal, da bo pač do konca življenja moral živeti s to dodatno nevarnostjo. Konzorcij je ob izdaji prevoda tudi poklical slovenskega muftija. Ta je rekel, da izdaji knjige ne nasprotuje, a je pri tem seveda pripomnil, da je knjiga obupno napisana.

Avtorju je vsa medijska razvpitost, če drugega ne, prinesla obilico slave in iz njega naredila popularno medijsko zvezdo, kar je med pisatelji prava redkost. Tako se je pojavil v spotu U2, Bono pa je celo zahteval, da posluša vse njegove skladbe in pove, kaj bi izboljšal. Rushdie se je pojavil v *Dnevniku Bridget Jones*, kjer igra samega sebe kot intelektualca prvega razreda. V zadnjem času smo ga lahko videli v

številnih oddajah⁴⁵, tako političnih kot komičnih, kjer je predstavljal svoja dela in podajal svoja mnenja o aktualnem političnem dogajanju. Eden od njegovih projektov zajema več kot dvesto pisateljev z vsega sveta in 27 nobelovcev, ki v odprtem pismu pod društvom PEN obsojajo nedavno sprejete ruske zakone, ki omejujejo svobodo izražanja. Pri tem je mišljen zakon o prepovedi žaljenja verskih čustev, ki se je sprevrgel v manipulativno zakonodajo, ki jo izkorišča pravoslavna Cerkev, da se lahko vse globlje zažira v rusko politiko in družbo, ter kot neposredna posledica tega početja – zakon o prepovedi homoseksualne propagande, ki pa se ga uporablja zgolj za opravičevanje nasilja in zatiranja tega segmenta družbe. Med podpisniki najdemo npr. Elfride Jelinek, Wole Soyinka, Orphana Pamuka, trenutno vodilno rusko romanopisko Ljudmilo Ulicko itd. Tako se je Rushdie še enkrat več pridružil svojim glavnim vodilom: upiranju verski dominaciji in izkoreninjanju diskriminacije.

Torej, kako se Satanski stih bere danes?

»Satanski stih se danes, 20 let kasneje, bere tako, kot da jih je Rushdie snel z včerajšnjih časopisnih naslovnih: kot kritika fundamentalizma, džihadskega fanatizma in zahodnega rasizma, kot upgrade Krištofa Kolumba, ki je skušal dokazati, da je Indija povsod, tako na vzhodu kot na zahodu, kot satira Britancev, ki ne dojamejo, da se je vsa njihova zgodovina dogajala na drugi strani morja, in Indijcev, ki se zahoda v sebi ne morejo znebiti, kot parodija filmov, televizije in reklam, ki so preglasili stare mite in religije, in kot hvalnica hibridne, nečiste, multikulturne, fluidne, mutantske, migrantske, disidentske identitete, ki je običajno tako zmedena kot bralec Satanskih stihov in ki običajno obtiči med sanjami in realnostjo, heh, kot Satanski stih, ki so bili pred 11. septembrom 2001 postmoderni, po 11. septembru 2001 pa so končno postali moderni, ultimativni realistični roman, ki ga lahko dojame le bralec z nemogočo identiteto - le bralec, ki je ultimativni zahodnjak in obenem ultimativni vzhodnjak.« (Štefančič, 2009: 53)

Zaključna misel

Veliko je bilo že zapisanega o tem, kako se zdi, da ljudje potrebujemo smernice, zakone, avtoriteto, da lahko normalno delujemo v družbi in vsakdanjem življenju. To

⁴⁵ George Stroumboulopoulos Tonight, The Bill Maher Show, Craig Ferguson Show itd.

je tudi eden od primarnih razlogov, zakaj je po vsem tem času ideja o božanstvih še tako živa. A ker se za konec ne bi rad preveč razpisal, samo še prilagam nadvse simpatičen članek o desetih ateističnih zapovedih.

»V prazničnem času se verni pogosto spomnijo tudi desetih božjih zapovedi. Toda kaj je s tistimi, ki niso verni? Nekateri so prepričani, da bi tudi ateisti v modernem času lahko zapisali lastnih »deset zapovedi«, ki ne bi bile nič slabše od tistih, ki naj bi jih na Sinaju od boga dobil Mojzes. Lex Bayer, ki dela za AirBnB in John Figdor, ki je »humanistični duhovnik« na Univerzi Stanford, sta predstavila deset takšnih zapovedi v svoji knjigi z naslovom »Ateistično srce, humanističen razum«.

Bayer je dejal, da mu je knjiga pomagala razčistiti z izražanjem njegovih lastnih stališč, zato je prepričan, da bo koristila tudi drugim. »Veliko ateističnih knjig se ukvarja z vprašanjem, ali je potrebno verjeti v boga ali ne. Mi smo želeli odgovor na nekaj drugega: rekli smo si, dobro, ne verjamete v boga, toda kaj je naslednje? In to je v resnici precej težje vprašanje,« ocenjuje Lex Bayer.

Avtorja sta organizirala tudi javni natečaj za »deset ne-zapovedi«, kjer so ateiste prosili, da jim pošljejo moderne alternative znanemu dekalogu desetih zapovedi. Da bi bilo vse skupaj še bolj zanimivo, sta ponudila nagrado v višini 10.000 dolarjev tistemu, ki bo v vlogi sodobnega Mojzesa napisal najboljših deset ateističnih zapovedi. Natečaj je pritegnil več kot 2800 avtorjev iz osemnajstih držav sveta in sedemindvajsetih ameriških držav. Predlogi so bili različni, od »ne sledi svoji naravi« do nekoliko bolj porogljivih, kot na primer »uspeti v vesolju je najvišji cilj«.

Senat osemnajstih sodnikov je v ožji izbor sprejel deset predlogov. V modernih desetih zapovedih ni nobenih konkretnih navedb umorov, prešuštev, kraj, laganja in drugih neprimernih in iz vidika verujočih grešnih dejanj, kljub temu pa so zapovedi zapisane tako, da omogočajo etično in moralno ravnanje vsakega posameznika. Nove »ateistične zapovedi« sicer nikjer ne izkazujejo vere človeštva v vsemogočnega stvarnika, hkrati pa izražajo trdno vero v prihodnost človeštva. Bayer je prepričan, da je globoko v ljudeh vcepljen občutek sočutja in da bodo znanstvene metode ter razum množic nekega dne odpravile vse slabo v človeštvu. To je, kot je prepričan avtor knjige, odprt in napreden proces. Novih ateističnih »deset zapovedi« se po razsodbi senata, ki je presojal vse predloge, glasi tako:

1. Bodi odprtega duha in pripravljen, da spremeniš svoja prepričanja na podlagi novih dokazov.
2. Trudi se, da bi razumel to, kar je najverjetneje res, in ne verjemi, kar si želiš verjeti.
3. Znanstvena metoda je najbolj zanesljiva pot za razumevanje sveta.
4. Vsaka oseba ima pravico do nadzora svojega telesa.
5. Ni nujno verjeti v boga, da bi bili dobra oseba ali da bi živeli polno in smiselno življenje.

6. Zavedaj se posledic svojih dejanj in sprejmi, da moraš biti odgovoren zanje.
7. Z drugimi ravnaj tako, kot bi sam želel, da drugi ravnajo s teboj, in kot lahko razumno oceniš, da oni želijo, da se ravna z njimi. Razmišljaj o njihovi perspektivi.
8. Odgovorni smo, da vzamemo v obzir druge, vključno s prihodnjimi generacijami.
9. Ne obstaja samo en, pravilen način, kako živeti.
10. Zapustite svet kot boljši kraj v primerjavi s tistim, ki ste ga našli.« (Mekina, 2014)

Povzetek

V diplomski nalogi sem opredelil novi ateizem in ga dodatno razčlenil skozi teoretska dela avtorjev. Posegel sem po Slavoju Žižku in njegovih dveh komentarjih (Če Bog obstaja, je dovoljeno vse in Charlie Hebdo massacre: Are the worst really full of a passionate intensity?), Richardu Dawkinsu (*Bog kot zabloda*), Christopherju Hitchensu (*Bog ni velik*) in Ayaan Hirsi Ali ter njenem razmišljanju o muslimanskem svetu. V literarnem delu sem predstavil nekaj bolj poznanih del, za katera sem ocenil, da jih je možno brati in gledati na novoateistični način. Za svoj pregled sem izbral *Globoke reke* José Maria Arguedasa, kjer sem raziskoval negativne vplive kolonializma na lokalno indijansko skupnost, analiziral sporočilnost mističnih vsebin in ugotavljal, zakaj se to delo lahko bere na novoateistični način. Omenjam *Deklino zgodbo* Margaret Atwood in na kratko predstavljam, zakaj gre za novoateistično delo, ter *Evangelij po Jezusu Kristusu* Joséja Saramaga, kjer ponovim prej omenjeni postopek. Bolj podrobno predstavljam *Esej o slepoti* istega avtorja, kjer se osredotočam na posamezne odseke, skozi katere skušam dekodirati avtorjevo domnevno ateistično sporočilo. V nadaljevanju se ustavim pri odrski igri *Igra o Antikristu: Oratorij po mariborski nadškofiji*, kjer s pomočjo recenzije ugotavljam, zakaj gre za unikatno dramsko delo s čistimi novoateističnimi prvinami. Pri romanu *Tisoč veličastnih sonc* Khaleda Hosseinija skušam ovreči kritike, ki avtorju očitajo neoorientalistični diskurz, in na podlagi evropskega literarnega kanona prikažem, zakaj so te močno pretirane. Zaključim, da literarno delo ravno zaradi takšnih kritičnih pomislekov lahko uvrstimo na polje novega ateizma. Pri *Mojstru* Colma Tóibina sem raziskal vprašanja migracij in spolne usmerjenosti v odnosu do religij, predstavil sem

avtorjev opus in slog, na katerem sem utemeljil, za kaj tudi pri tem sodobnem delu lahko govorimo o novem ateizmu. Za zadnje literarno delo sem izbral *Satanske stihe* Salmana Rushdija, najbolj prepoznavno literarno stvaritev, ki se pojavlja v novoateističnem kontekstu, kjer sem natančno analiziral vsebino romana s pomočjo prepoznavne postopkov intertekstualnosti in hibridizacije, celostno prestavil literarno recepcijo in obširno poročal o avtorjevem življenju in delu.

Viri

- Arguedas, José Maria. *Globoke reke*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2002.
- Atwood, Margaret Eleanor. *Deklina zgodba*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1990.
- Dawkins, Richard. *Bog kot zabloda*. Ljubljana: Modrijan, 2009.
- Hitchens, Christopher. *Bog ni velik*. Bled: Produkcijska hiša RED, 2010.
- Hosseini, Khaled. *Tisoč veličastnih sonc*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2008.
- Rushdie, Salman. *Satanski stihi*. Ljubljana: Učila International, 2005.
- Saramago, José. *Esej o slepoti*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1997.
- . *Evangelij po Jezusu Kristusu*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2005.
- Tóibín, Colm. *Mojster*. Ljubljana: Sanje, 2007.

Literatura

- 50 fascinating facts: Kim Jong-il and North Korea. *Telegraph*. Dost. 11. 8. 2016. < <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/asia/northkorea/8965694/50-fascinating-facts-Kim-Jong-il-and-North-Korea.html>>.
- Adam, Andrej. *Richard Dawkins: Bog kot zabloda*. Zofijini ljubimci. Dost. 11. 8. 2016. < http://zofijini.net/modrost_zabloda/>.
- Bogataj, Matej. Angeli in demoni, tu in tam. *Večer* 61/275 (28. 11. 2005). 10.
- Chakravorty Spivak, Gayatri. *Outside the teaching machine*. New York: Routledge Classics, 2009.

Cigole, Klaudija. Obravnava romana Tisoč veličastnih sonc Khaleda Hosseinija v okviru neo-orientalistične kritike: diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta. 2013.

Cline, Austin. What is New Atheism? Definition of New Atheism. About Religion. Dost. 11. 8. 2016
< <http://atheism.about.com/od/Atheist-Dictionary/g/Definition-New-Atheism.htm>>.

Debeljak, Aleš. *Atlantski most*. Ljubljana: Aleph, 1998.

Ekart, Mojca. Ruska mitološka šola in primer mitologizacije v romanu *Globoke reke*: diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta. 2008.

Evans, Roberts. Atheists face death in 13 countries, global discrimination: study. *Reuters*. (2013). Dost. 6. 9. 2016.
<<http://www.reuters.com/article/us-religion-atheists-idUSBRE9B900G20131210>>.

Flere, Sergej in Marko Kerševan. *Religija in (sodobna) družba: uvod v sociologijo religije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1995.

Gantar, Katja. *Novi ateizem: sociološka razlaga*: diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakultet za družbene vede, 2011.

Kerševan, Marko. *Religija in sodobni človek*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1967.

Krečič, Jela. Ocenjujemo: Igra o Antikristu. *Delo*. 56. 250 (2014).

Mekina, Igor. Deset ateističnih zapovedi. *Mladina*. (2014). Dost. 11. 8. 2016.
< <http://www.mladina.si/163120/deset-ateisticnih-zapovedi/>>.

Jeffer, Mikolai, Satanizem lažne multikulturalnosti. *Delo (Sobotna priloga)*. Leto 47 (11. junij 2005). 28.

Ocvirk, Drago. Ljudje s šestimi prsti. *Dnevnik* 55/211 (2005). 9.

Panikkar, Kavalam Madhava. *A survey of Indian history*. Bombay: Asia Publishing House, 1966.

Rodenbeck, Max. »Ženska, ki hoče reformirati islam«. *Global : izbor najboljših člankov iz svetovnega tiska*. 4 (2016): 24–28.

Rushdie, Salman. *Joseph Anton*. Ljubljana: Modrijan, 2013.

Salman Rushdie, *Guide to essential criticism*. Ur. David Smale. Cambridge: Icon Books, 2001.

Slavoj Zizek *Biography*. Encyclopedia of World Biography. Dost. 11. 8. 2016.
< <http://www.notablebiographies.com/supp/Supplement-Sp-Z/Zizek-Slavoj.html>>.

Sollers, Philippe. Pismo o literarni individualnosti. *Nova Revija* 93/94 (1982). 71–72

Štefančič, jr., Marcel. Kaj če boga ni?. *Mladina* 28 (2007). Dost. 11. 8. 2016.
< <http://www.mladina.si/97164/kaj-ce-boga-ni/>>.

---. Satanski stihi. *Mladina* 10 (13. marec 2009). 52–54.

Taylor, James. *The New Atheists*. Internet Encyclopedia of Philosophy. Dost. 11. 8. 2016
< <http://www.iep.utm.edu/n-atheis/>>.

The Arabic Translation of The God Delusion Has Reportedly Been Downloaded 10 Million Times. Pantheos. Dost. 11. 8. 2016.
< <http://www.patheos.com/blogs/friendlyatheist/2016/05/11/the-arabic-translation-of-the-god-delusion-has-reportedly-been-downloaded-10-million-times/>>.

The God Delusion. Wikipedia. Dost. 11. 8. 2016.
< https://en.wikipedia.org/wiki/The_God_Delusion>.

Tomše, Jan. Janko Kos: Avtobiografijo je treba pisati tako, da je rahlo delikatna. *Siol*. Dost. 6. 9. 2016.
< <http://siol.net/novice/siol/janko-kos-avtobiografijo-je-treba-pisati-tako-da-je-rahlo-delikatna-24673>>.

Trampuš, Jure. Šivala je Svetlana Zvezdo. *Mladina*. Dost. 11. 8. 2016.
< <http://www.mladina.si/157731/sivala-je-svetlana-zvezdo/>>.

Trousdale, Rachel. Nabokov. *Rushdie and the transnational imagination*. New York: Palgrave Macmillan. 2010.

Vombek, Jasna. Spremna beseda: Usodni trk domišljije in realnosti. Rushdie, Salman. *Joseph Anton*. Ljubljana: Modrijan, 2013.

Žižek, Slavoj. Če Bog obstaja, je dovoljeno vse. *Dnevnik*. 56. 75 (2006) Dost. 11. 8. 2016.
< <https://www.dnevnik.si/170890>>.

---. »Materializem brez materije, teologija brez boga.« *Problemi: revija za kulturo in družbena vprašanja* 7. 7/8 (2008): 123–140.

---. »Charlie Hebdo massacre: Are the worst really full of passionate intensity?. *NewStatesman*. Dost. 11. 8. 2016.
< <http://www.newstatesman.com/world-affairs/2015/01/slavoj-i-ek-charlie-hebdo-massacre-are-worst-really-full-passionate-intensity>>.

Župančič, Anže. »Richard Dawkins, Bog kot zablada.« *Ampak: mesečnik za kulturo, politiko in gospodarstvo* 8. 6/7 (2007): 93.

Priloga 1

Izjava o avtorstvu

Izjavljam, da je diplomsko delo v celoti moje avtorsko delo ter da so uporabljeni viri in literatura navedeni v skladu s strokovnimi standardi in veljavno zakonodajo.

Ljubljana, 15.9.2016

(lastnoročni podpis)

Žiga Kovač

Priloga 2

Izjava kandidata

Spodaj podpisani _____ izjavljam, da je besedilo
diplomskega dela v tiskani in elektronski obliki istovetno, in

dovoljujem / ne dovoljujem
(ustrezno obkrožiti)

objavo diplomskega dela na fakultetnih spletnih straneh.

Datum: 15.9.2016

Podpis kandidata: